

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ MİLLİ EĞİTİM TARTIŞMALARINDA ALİ HAYDAR BEY'İN “MİLLİ TERBİYE” BAŞLIKLİ RAPORU*

Ayşe YANARDAĞ*

ÖZ

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde devleti kurtarmak için yapılan ıslahatlar devletin yıkılışını engelleyememişse de yeniliklerin içinde yetişen ve ülkenin yıkılışının sebeplerini sorgulayan bir nesil yetişmiştir. Bu neslin bir kısmı 1912-1922 arasında savaşlarda yitip gitmiştir. Umudunu kaybetmeyen yaşamayı ve yeni bağımsız, Türk devletini kurmayı başaran dönemin asker ve sivilleri yeni kurdukları devletin sağlam temellerde yükselmesi ve güçlenmesi için kafa yormuşlardır. Bu nesil dönemin siyasi, sosyal, tarihi koşulları nedeniyle çok uluslu devlet anlayışından milli devlet anlayışına yönelmek zorunda kalmıştır. Osmanlı'nın yıkılması, uzun süren savaş yılları zihin ve duygu dünyalarında derin etkiler yapmıştır. Yaşanan acıların henüz taze olduğu bu dönemde kanla kurdukları yeni devleti son derece kışkırtıcı bir şekilde koruma tepkisi göstermişlerdir. Osmanlı'nın son döneminde devleti kurtarmak için eğitim alanında yapılan tartışmalar, Cumhuriyet'in kurulmasından hemen sonra Cumhuriyet'i güçlendirmek için nasıl bir eğitim verilmelidir tartışmalarına dönmüştür. Osmanlı'nın kurucu unsuru olan ve Osmanlı'nın enkazından yeni bir devlet kurmayı başaran Türk milleti için ister istemez eğitim tartışmaları milli eğitim bağlamında ele alınmıştır. Nitekim milli eğitim sistemi kurma arayışlarına psikoloji eğitimi almış olan Ali Haydar (Taner) de Milli Terbiye isimli raporuyla katkıda bulunmuştur. Çalışmanın ana konusu olan rapor dönemin koşulları içinde ele alınmış, tarihi bir bakış açısıyla incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ali Haydar (Taner), Eğitim, Milli Eğitim, Türk Terbiyesi

* Bu çalışma 10-12 Mayıs 2018 tarihlerinde İstanbul'da düzenlenen V. International Symposium on History Education adlı uluslararası bilimsel toplantıda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

* Dr Öğr. Üyesi, Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, E-posta: ayanardag@cumhuriyet.edu.tr

ALI HAYDAR'S "NATIONAL EDUCATION" WORKS ON NATIONAL EDUCATION DISCUSSIONS

ABSTRACT

Although the reforms aimed at saving the state in the recent periods of the Ottoman State did not prevent the demolition of the state, a generation grew up in the innovations and questioned the reasons of the demolition of the country. A part of this generation was lost in the wars between 1912-1922. The military and the civilians who did not lose hope and succeeded in establishing a new independent Turkish state were thinking about the rise and empowerment of the newly established state on solid bases. Due to political, social and historical conditions of the time, this generation has had to turn from the multinational concept of the state to the understanding of the national state. In this period when the living woes are still fresh, the new state established by bloodshed showed a very jealous protection response. In the last period of the Ottoman period, the discussions in the field of education to save the state turned into discussions on what kind of education should be given to strengthen the Republic after the foundation of the Republic. Naturally, the education debate for the Turkish nation, which is the founding element of the Ottoman Empire and succeeded in establishing a new state from the wreckage of the Ottoman Empire, was taken up in the context of national education. As a matter of fact, Ali Haydar (Taner), who had been trained in psychology, contributed to his search for a national education system by his work named National Terbiye. This work, which is the main topic of the report, has been examined within the conditions of the period and examined from a historical point of view.

Keywords: *Ali Haydar (Taner), Education, National Education, Turkish Education.*

Giriş

Bilindiği üzere kendi döneminin en güçlü devletinden biri olan Osmanlı Devleti'nin asli kurucu unsuru Türklendir. Ancak bu devlet her ne kadar kendi çağının en güçlü siyasi, sosyal, ekonomik, dinsel, kültürel, eğitimsel vs. yapısını oluştursa da bu durum kalıcı olmamıştır. Zira Avrupa'nın Rönesans, Reform ve aydınlanma süreçleri geçirmesi neticesinde bilim ve sanatta ilerleme ve gelişme teknik ve askeri alana yansımıştır. Avrupa elde ettiği teknik ve askeri güçle Osmanlı Devleti'ne saldırmaya başladığında Osmanlı Devleti ilk başarısızlıkları askeri alanda yaşamıştır. Askeri başarısızlıklar ve toprak kayıplarının sebepleri dönemin devlet adamları ve aydınları tarafından sorgulanmıştır. Bu sorgulama neticesinde Avrupa'nın teknik üstünlüğü kabul edilmiş ve Avrupa tarzında askeri alanda yeniliklere başlanmış ve önce askeri eğitim kurumlarına önem verilmiştir. Ancak askeri

alandaki yapılan yenilikler devletin kötüye gidişini durduramamış ve bu durum sorgulanmaya devam etmiştir. Avrupa'nın sadece askeri ve teknik alanda değil başka alanlarda da üstünlüğü kabul edilmiş ve devleti yıkılmaktan kurtarmak için 19. yüzyılda Tanzimat Fermanı'ndan sonra hemen her alanda Avrupa tarzında yenilikler başlamıştır. Bu bağlamda Avrupa'nın üstünlüğünün iyi eğitilmiş bir toplumsal yapıda olduğunu gören devrin devlet adamları eğitime özel bir önem vermiş ve yıkılışa gitmenin sebeplerini yetersiz eğitimde görmüşlerdir. Medrese dışında Avrupa tarzında yeni okullar açılmış, Maarif Nazırlığı oluşturulmuş, eğitim kurumları merkezi bir devlet anlayışıyla ele alınmaya başlamıştır ki bu merkezileşme Avrupa'daki gelişmelerle yakından ilgilidir.

Rönesans, Reform ve aydınlanma süreçleri Avrupa'da sadece askeri üstünlük sağlamamıştır. Bu süreç eşitlik ve özgürlüğün olmadığı sınıflı, feodal yapıların çözülmesine, çok uluslu imparatorlukların yıkılmasına yol açan millet ve milliyetçilik kavramlarını ortaya çıkarmıştır. Kendi benliğinin ve farklılığının bilincine varan farklı etnik, dinsel, dilsel topluluklar kendi bağımsız devletlerini kurmak için bağlı oldukları teokratik monarklara isyan etmeye başlamışlardır. Özellikle 19. yüzyıl bu tür isyan ve ihtilallerle doludur¹. Milli devletlerin ortaya çıktığı bu yüzyıl aynı zamanda milli devleti korumak ve homojen bir millet oluşturmak için kültür hayatını denetim altına alan ve ortak kültürel değerleri yerleştiren eğitim ve devlet anlayışını² geliştirmiştir. Eğitim merkezileşmeye doğru yönelirken mevcut siyasal sisteme bağlı bireyler yetiştirmek gerekmiştir³. Osmanlı Devleti de bu gelişmelerden etkilenmiştir.

Osmanlı Devleti'nde 19.yüzyılda milliyetçilik fikrinin etkisiyle başlayan isyanlar devletin dağılma sürecini oluşturmuştur. İsyandar karşısında devlet bir yandan askeri yeniliklere devam ederken diğeryandan farklı alanlarda bu bağlamda sivil eğitim alanında yeniliklere hız vermiştir. Azınlıkların milliyetçi ve ayrılıkçı isyanları karşısında ortaya atılan Osmanlıcılık fikir akımıyla bir tür Osmanlı milleti oluşturularak azınlıkların isyanları engellenmeye çalışılmıştır. Müslim ve gayrimüslim eşitliği eğitime yansıtılmak istenmiş, Müslim ve gayrimüslim çocukların birlikte eğitim görebileceği okullar açılmıştır⁴. Ayrıca medrese etkisinden uzak çeşitli

¹ Fahir Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999.

² Ali Rıza Saklı, "Fransa ve Almanya'da Uluslaşma Süreci ve Ulus Bilincinin Oluşumu", <https://www.akademikbakis.org/eskisite/32/12.pdf>.

³ Mahmut Tezcan, **Eğitim Sosyolojisi**, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1985, s. 67-69.

⁴ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 335; Şerif Demir, "Tanzimat Dönemi Eğitim Politikalarında Osmanlıcılık Düşüncesinin Etkisi", <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/esosder/article/view/5000068304/5000063367>.

meslek ve sanat okulları kurulmaya çalışılmıştır. Avrupa'daki gibi bilimsel ve teknik gelişmeler sağlamak için yapılan bu yenilikler belirli bir sistem çerçevesinde değil⁵ düzensiz, ihtiyaç duyuldukça yapılmış ve eğitimde karmaşa artmıştır⁶. Aslında bu yüzyılda Osmanlı yeniliklerinin genel özelliği budur. Eskinin yanında yeni kurumlar kurulması birçok alanda ikiliğe yol açmıştır. Eski mahkeme ve hukuk anlayışı yanında Avrupa tarzında yeni mahkeme⁷ ve hukuk okulları ya da eski askeri sistemde erlikten subaylığa yükselen bazen okuma yazması bile olmayan subaylar⁸ karşısında yeni modern askeri okullardan çıkan subaylar arasındaki ciddi farklılıklar alaylı-mektepli⁹ çatışmasına yol açmıştır. Benzer şekilde Tanzimat'la açılan ve medrese etkisinden uzak tutulmaya çalışılan yeni mekteplerde dini derslerin az olması ya da hiç olmaması buralardan yetişenlerin dini inançlarında zaaf bulunduğu düşüncesi¹⁰ mektep-medrese diğer bir deyişle gelenekle yeniliğin çatışmasına yol açmıştır. II. Abdülhamit'in halifelik makamına iç ve dış politikasında önem vermesi¹¹ ise İslamcılık fikrini ön plana çıkarırken eğitim kurumları da buna bağlı olarak etkilenmiştir. Okulların ders programlarında din bilgisi ve ahlak derslerine daha ağırlıklı yer verilmiştir¹². Bu dönemde azınlık ve yabancı devlet okulları da oldukça gelişmiş ve Osmanlı Devleti 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi¹³ ile buraları denetlemek ve kontrol etmek istemişse de yetersiz kalmış ve azınlıkların milliyetçi fikirlerinin geliştirildiği merkezler durumuna gelmişlerdir.

Milli Eğitim Anlayışına Yöneliş ve Milli Mücadele Yılları

Eğitim alanında yaşanan bu karmaşayı ve toplumsal çatışmayı gören devrin düşünürlerinde sorgulamalar ve çözüm arayışları 19. yüzyılın sonunda başlamıştır. II. Meşrutiyet'te ve İttihat Terakki döneminde bu

⁵ Osman Ergin, **Türkiye Maarif Tarihi I-II**, Eser Matbaası, 1977, İstanbul, s. 425.

⁶ Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi M.Ö.1000-M.S.2012**, Pegem Akademi, 2012, Ankara, s. 158.

⁷ M. Akif Aydın, **Türk Hukuk Tarihi**, Beta Yayınevi, İstanbul, 2001, s. 421-435.

⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Alay", **İslam Ansiklopedisi**, Cilt 1, MEB, s. 293.

⁹ Ziya Kazıcı, "Alaylı", **İslam Ansiklopedisi**, Cilt 2, TDV, s. 350.

¹⁰ Hüseyin Atay, "Medreselerin Islahatı", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt 25, Sayı 1, 2002, s. 181-192; Ramazan Balcı, "Medreselerin Islahı Konusunda Sultan II. Abdülhamit'in Hazırlattığı Bir Layihanın Tahlili", **Tarih Okulu**, Sayı XII, 2012, s. 155-191.

¹¹ A. H. Ongunsu, "Abdülhamit II", **İslam Ansiklopedisi**, Cilt 1, MEB, Eskişehir, 1997, s. 73-80.

¹² Cavit Binbaşoğlu, **Başlangıçtan Günümüze Türk Eğitim Tarihi**, Anı Yayıncılık, 2014, Ankara, s. 229; Akyüz, **a.g.e.**, s. 226.

¹³ **Maarif-i Umumiye Nizamnamesi** 23 Şaban 1292/1875, Düstur, Defa-i Saniye/İkinci Baskı, s.184-201.

sorgulamalar ve buna dair arayışlar devam etmiştir. Özellikle Balkan Savaşları Osmanlılık fikrinin yerine yavaş yavaş milliyetçilik, Türk milliyetçiliği fikrinin ortaya çıkmasına yol açarken¹⁴ Birinci Dünya Savaşı başlamıştır. Savaşın bitmesiyle Mondros Mütarekesi imzalanmış, başkent İstanbul ve Anadolu'nun birçok yeri işgal altına düşmüştür. 1918-1922 döneminde ülkenin işgalden kurtarılması ve askeri meseleler en öncelikli meseleler haline gelmiştir. Bununla birlikte işgal yıllarında dahi eğitim meseleleri şartların elverdiği kadarıyla ele alınmaya çalışılmıştır. Osmanlı'nın son döneminde filizlenmeye başlayan Türk milliyetçiliği fikri işgal koşullarında doğal olarak gelişme sürecine girmiştir. Yine Osmanlı'nın son döneminden beri devam eden sorgulamalar ve çözüm önerileri de gelişmeye devam etmiştir. Özellikle Balkan ve Birinci Dünya Savaşlarındaki yıkıntılar ve bu yıkıntılardan ders çıkaran Milli Mücadele'yi gerçekleştiren kuşak deneyimlerini savaştan sonra uygulamaya sokmaya çalışmıştır. Milli Mücadele yıllarında gelişmeye devam eden Türk milliyetçiliği fikri Milli Mücadele'den sonra yeni milli Türk Devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasına yol açmıştır. Siyasi olarak milli bir devletin varlığını devam ettirmesi Türk milliyetçiliğini benimsemiş ve hazmetmiş bir toplum yapısıyla mümkün olabilirdi. Doğal olarak eğitim meselelerine Avrupa'daki hatta dünyadaki gibi devletin milliyetçilik ideolojisine göre şekil verilmeye çalışılmıştır. Zira milli devletlerin gelişme sürecinde bulunduğu bir yüzyıldır.

Nitekim yeni Türk devletini kuran kuşak dünya gelişmelerini ve bir devletin yıkılışını son derece acı deneyimler yaşayarak görmüş ve bunun nedenlerini daha Osmanlı Devleti'nin yıkılışından önce sorgulamaya başlamışlardır. Bu nedenle devleti kurtarmak için yapılan Tanzimat çağdaşlaşmayı, I. ve II. Meşrutiyet özgürlüğü, Birinci Dünya Savaşı vatan savunmasını zihinlere yerleştirmiş¹⁵ bu bilgi ve tecrübeler Cumhuriyet dönemi eğitimini etkilemiştir. Eğitimde çağdaşlaşma, özgürlük, vatan savunması ve sevgisi milli eğitim sistemi kurma arayışlarına yansımıştır. Eğitime dair bu deneyim ve birikim TBMM'de Milli Mücadele yıllarında işgal koşullarında çok hararetli tartışmalara sebep olmuştur. Bu tartışmalar ilk hükümet kurma arayışlarında eğitimin, dini kurumların başı olan Şeyhülislamlığın denetimine verilmesine dair gelen teklifler üzerine başlamış ve savaş yılları boyunca eğitimdeki diğer sorunlar üzerine son derece yoğun tartışmalar devam etmiştir. Eğitimde birlik, eğitim birliğinin nasıl sağlanacağı, bu yönde eğitimin nasıl teşkilatlanacağı, muallimlerin malî

¹⁴ Sina Akşin, **Kısa Türkiye Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009, s. 87; Yavuz Çilliler, "Modern Milliyetçilik Kuramları Açısından 19. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu Fikir Akımları", <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/17953>.

¹⁵ Zeki Sarhan, **Milli Mücadele'de Maarif Ordusu**, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2013, s. 26.

durumları ile kalite ve sayılarının yetersizliği, kapanan okullar en çok tartışılan konular olup aslında savaş yıllarında dahi milli eğitim sistemi kurma arayışlarını yansıtmıştır¹⁶. Milli bir eğitim sistemi kurma arayışı sadece TBMM bünyesinde gerçekleşmemiştir. Siyasi irade bir yandan savaşı yürütürken diğer yandan 1921 Temmuz'unda alanın uzmanlarından ve ilgililerinden oluşan Türk Maarif Kongresi'ni toplamıştır. Nitekim Mustafa Kemal Paşa, açılış konuşmasında eskiden beri gelen tahsil ve terbiye usullerinin Türk milletinin gerilemesinin sebebi olduğu tespitini yaparak milli eğitim programından bahsetmiştir. Hurafelerden, millî karakter ile uyuşmayan doğu ve batının etkilerinden uzak bir milli eğitim programı kurulmasını istemiştir. Milli eğitim programının ayrıntılarını bu alanın uzmanlarına bıraktığını ifade etmiş, kongreden beklentisini sadece konu hakkındaki fikirlerin söylenmesi şeklinde değil, ortaya koyduğu ilkelere göre yeni bir sanat ve marifet yolu bulup millete gösterilmesini ve bu yeni yolda yeni nesli yürütmek için rehber olmalarını istemiştir¹⁷.

Yine savaş yıllarında öğretmenler boş durmamış çeşitli dernek ve cemiyetler kurarak Milli Mücadeleye yardımcı olmuşlardır¹⁸. Yerel öğretmen örgütleri yerine bütün Türkiye öğretmenlerini kapsayacak bir örgütlenmeye dair bazı fikirler¹⁹ ve girişimler²⁰ bu yıllarda ortaya çıkmıştır. 1921 yılında Türkiye Muallimler ve Muallimler Dernekleri Birliği adıyla kurulan Birlik savaş yıllarında fazla bir faaliyette bulunamamıştır. Çünkü önce milli bir devletin kurulması için yapılması gerekenler vardır. Ancak savaş bitip önemli siyasi devrimlerden sonra faaliyete geçmiştir. Çalışmanın esasını oluşturan Ali Haydar'ın raporu bu Birliğin çalışmalarıyla ilgili olarak ortaya çıkmış ve erken cumhuriyet dönemi milli eğitim sistemi arayışlarını yansıtmıştır. Ancak önce Birliğin milli eğitim sistemi kurma arayışlarına değinmek faydalı olabilir.

Türkiye Muallimler ve Muallimler Birliği ve Milli Eğitim Sistemi Kurma Arayışları

Devletin siyasi ve ideolojik yapısını belirleyen Saltanatın kaldırılması ve Cumhuriyetin ilanı gibi inkılaplardan sonra 3 Mart 1924'te Halifeliğin,

¹⁶ Ayşe Yanardağ, "Millî Mücadele'de Milli Eğitim Sistemi Kurma Tartışmaları ve Tevhid-i Tedrisat'a Gidiş", <http://www.e-dusbed.com/Dusbed/ArchiveIssues/PDF/2feb6a21-a538-e811-80f7-005056b0673e>.

¹⁷ **Hâkimiyet-i Milliye**, Pek Veciz Bir Nutuk, 21 Temmuz 1921.

¹⁸ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre 1, İctima 38, Cilt 2, s. 371; **Hâkimiyet-i Milliye**, Ankara'da Fikri Hayat Muallimler Cemiyeti, 8 Temmuz 1920; İsmail Göldaş, **Millî Kurtuluş Savaşında Öğretmenler I**, Öğretmen Dünyası Yayınları, İstanbul, 1981.

¹⁹ **Muallimler Cemiyet-i 1336-1920 Hey'et-i Umumiye Risalesi**, 3 Kânunuevvel 1336-1920, İstanbul, Evkaf Matbaası, s. 6.

²⁰ **Hâkimiyet-i Milliye**, Muallimler Birliği, 9 Mayıs 1921.

Şeriyeye ve Evkaf Vekâleti'nin ve Harbiye Vekâleti'nin kaldırılması gibi kanunlar milli bir Türk devleti kurmak için atılmış adımlardır. Ancak milli bir devlet kurmak için yeterli olmayan bu adımları asıl tamamlayacak olan eğitim alanında atılacak adımlardır. Milli bir devletin milli eğitim sistemine ihtiyaç duyması nedeniyle son üç kanunun çıktığı aynı gün Tevhid-i Tedrisat Kanunu çıkarılmıştır. Bütün eğitim kurumları din eğitimi de dâhil olmak üzere devlet denetimine alınmıştır. Bu kanunun gereğini yapmak ve milli eğitim sistemi kurmak üzere harekete geçen dönemin siyasi şahsiyetleri bu konuda uzmanlardan yardım arayışına girmişlerdir. Siyasi inkılapları destekleyecek ve devletin sağlam temellerde gelişmesini ve güçlenmesini sağlayacak milli eğitim meseleleri gerek basın-yayın faaliyetlerinde²¹, gerek TBMM'nde²² doğrudan tartışılmıştır. Ayrıca eğitimle ilgili olmayan İzmir İktisat Kongresi gibi kongrelerde dolaylı olarak eğitime dair görüşler veya kararlar ortaya konmuştur²³. Nitekim tüm Türkiye öğretmenlerini kapsamak üzere kurulan Türkiye Muallimler ve Muallimler Dernekleri Birliği de 1924 yılında ilk kongresini yapmış ve bu tartışmalara katılmıştır. Maarif Vekili açılış konuşmasında şöyle konuşmuştur²⁴:

“Karanlıklar içerisinde hedef-i aslisini şaşırmuş, yabancı harşların te'sirleri altında esas duygusunun, esas cevherinin harab olduğunu görmüş bir heyet-i ictimâ'iyenin esaslarını, terbiye ve irfan esaslarını tesbit ve tedvin edecek münevver bir kitlenin huzurundayım. Bu münevver kitle yeni i'tikâdlarla, yeni imanlarla, yeni hamlelerle medeni varlığa doğru koşmak isteyen bir kitle-i ictimâ'iyenin istinâd noktasıdır.”

²¹ **Hâkimiyet-i Milliye**, Cumhuriyet ve Tarih, 30 Kasım 1923; **Sebilürreşat**, Darülfünun'u İnhitattan Kurtarmak Teşebbüsleri, 1 Ocak 1924, Sayı 632, Cilt 25; **Türkiye Edebiyat Mecmuası**, Darülfünun Teşkilatı, 11 Şubat 1924, Sayı 4; **Mihrab** Medrese 2, 15 Ocak 1924, Sayı 5, Cilt 1, s. 129-131; **Mihrab**, Medreselerde Eksik Olan Usul-ü Tedris midir?, 1 Şubat 1924, Sayı 6, Cilt 1, s. 121-123; **Muallimler Mecmuası**, Tedris ve Terbiyede Vahdet, Mart 1924, Sayı 19; **Sebilürreşat**, Tevhid-i Tedrisat Demek İlgâ-yı Tedrisat Demek midir?, 29 Mayıs 1924; **Sebilürreşat**, Tevhid-i Tedrisatın Tarz-ı Tatbiki Hakkında Antalya Mebusu Hoca Rasih Efendi Hazretleriyle Mülakat, 12 Haziran 1924.

²² **TBMM Zabıt Cerideleri**, Devre 2, Cilt 8/1, İçtima Senesi 2, s. 811-835. **TBMM Zabıt Cerideleri**, Devre 2, Cilt 15, İçtima Senesi 2, s. 179-192 **TBMM Zabıt Cerideleri**, Devre 2, Cilt 18, İçtima Senesi 2, s. 329; **TBMM Zabıt Cerideleri**, Devre 2, Cilt 10, İçtima Senesi 2, s. 377; **TBMM Zabıt Cerideleri**, Devre 2, Cilt 13/1, İçtima Senesi 2, s. 41; **TBMM Zabıt Cerideleri**, Devre 2, Cilt 11, İçtima Senesi 2, s. 167; **TBMM Zabıt Cerideleri**, Devre 2, Cilt 13/1, İçtima Senesi 2, s. 94-98; **TBMM Zabıt Cerideleri**, Devre 2, Cilt 14, İçtima Senesi 2, s. 140, 383-386; **TBMM Zabıt Cerideleri**, Devre 2, Cilt 18, İçtima Senesi 2, s. 250-336;

²³ Tefvik Çavdar, **Türkiye Ekonomisinin Tarihi 1900-1960**, İmge Yayınevi, Ankara, 2003, s. 160.

²⁴ **Hâkimiyet-i Milliye**, İrfan Müntesibleri Arasında Cuma Günü Akdolunan İctima, 24 Ağustos 1924.

Konuşmasının devamında Türk milli kültürünün Osmanlı ve Selçuklu devresinde zayıfladığını, halkın buna rağmen kültürünü koruduğunu anlatırken milli bir devletin milli eğitim sistemi kurma arayışında öğretmenlerden beklentisini yansıtmıştır. Kongrede nizamname, Birliğin şekli, faaliyetleri, öğretmenlerin özlük haklarıyla ilgili meseleler ele alınmıştır. Bununla birlikte basına yansıdığı kadarıyla milli eğitim sisteminin uygulayıcıları olan öğretmenlerin bu konularda bazı görüşler dile getirdiği de anlaşılmaktadır. Nitekim kongre görüşmelerinde tevhid-i tedrisat, cumhuriyet, demokrasi hakkındaki maddelerin kongrenin toplanma süresi az olduğundan, daha esaslı müzakere edilmesi, inceleme ve kararlar alınması gerekli olduğu için bu konuda broşürler neşr edilmesi gibi hazırlıkların yapılmasına dair teklifler merkezin ilmi teşkilatına havale edilmiştir²⁵. Milli eğitim sistemini kurmaya çalışan Maarif Vekâleti de boş durmamış, eğitimin milli, medeni esaslara dayandığını öğretmenlerin bu konuda görevlerini ve sorumluluklarını içeren bir tamim göndermiştir²⁶.

1924 kongresinde Türkiye Cumhuriyeti Muallimler Birliği olarak ismi belirlenen Birlik 2-5 Mayıs 1925 tarihlerinde ikinci kongresini yapmıştır. 5 Mayıs günü okullardaki eğitim sistemi gündeme alındığı için tartışmalar milli eğitim sistemi arayışlarını daha açık yansıtmıştır. Tartışmalar özetle şöyledir²⁷:

Başkan bu konunun aylarca çalışılması gerektiğini belirterek önce görüşlerin belirlenip sonra bu görüşlerde birbiriyle örtüşen noktaların tespit edilmesini teklif etmiş ve “Türkiye’de terbiye sistemi derdi gayet sarih ve kat’î bir formül elde etmek imkânsızdır” demiştir. Mesele pedagojiyi ilgilendirdiği için önce ilkelerin ve bu ilkelerde örtüşen kısımların tespit edilmesi başkan tarafından teklif edilmiştir. Mevcut eğitimin hayata uymadığı ve üretici olmadığı eleştirisini yapan Kudsi Bey milli eğitim meselesini tartışırken eğitim alan herkesin eğitimin her alanında iyi olmadığını, farklı bakış açılarından meselenin incelenmesi gerektiğini, bunun için önce görüşlerin belirlenmesi sonra tartışılması yönünde görüş belirtmiştir. Ardından başkan Meşrutiyet öncesinde eğitimin dini, Meşrutiyet’ten sonra dini ve milli karışık olduğunu, Maarif Vekâleti’nin tamimlerinde milli eğitim olması gerektiğinin belirtildiğini, mükemmel Türk’ün nasıl yetiştirileceğini, bu nedenle eğitimin dini mi milli mi olması gerektiği, milli olursa hedefin ne olması gerektiği gibi sorularla tartışmayı açmaya çalışmıştır. Tekrar söz alan Kudsi Bey milli eğitim sisteminin

²⁵ **Hâkimiyet-i Milliye**, Muallimler Kongresi, 28 Ağustos 1924.

²⁶ **Tevhid-i Efkâr**, Maarif Vekaleti’nin Mekteblere Yeni Bir Tamimi, 4 Eylül 1924.

²⁷ **Türkiye Cumhuriyeti Muallimler Birliği Umumi Kongresi Zabıtları 1341(1925)**, Yeni Matbaa, İstanbul, 1341(1925), s. 67-83.

zorunluluğunu ve milli eğitim sistemini formüle etmek gerektiğini belirtmiştir. Müzakerelerde milli eğitim sistemi üzerinde konuşma kararı verilmiştir. Kadri Bey milli eğitimi ifade etmenin zor olduğunu, bu ifadeyi yarının ilminin meydana getireceğini, yarının ilminin de bu günün gerçekliğinden doğduğunu ifade etmiştir. Bugün önlerinde görülmesi ve incelenmesi gereken kuvvetli bir inkılap bulunduğunu, bu inkılabın sınırsız nazariyeler içerdiğini, inkılabın felsefecinin diliyle izah edilmesi mecburiyetini, Yunanlıları kovmanın yeterli olmadığını, meselenin düşmanı kovmak şeklinde tecelli eden yeni şuur ve yeni vicdan olduğunu belirtmiştir. Özetle yapılan inkılabı izah etmenin milli eğitimin ilkelerini çıkarmak olduğunu, inkılabın henüz içinde bulduklarını, ilim adamlarının inkılabı tahlil etmeleri gerektiğini, milli eğitimin nazariyesini şimdi yapmanın mümkün olmadığını, en az yirmi sene gerektiğini vurgulamıştır. Başkan aynı şeyi ifade ettiklerini nazariye veya formül çıkaramayacaklarını, şimdi ortaya konacak bakış açılarının gelecek yıllardaki kongreler için bir münakaşa yolu açacağını belirtmiştir.

Refet Bey ise temelde milli eğitim meselesinin birinci cephesinin bu eğitimi fiilen uygulamak ve belli neticelere varmak için öğretmenin izleyeceği yolların ve vasıtaların neler olduğu, ikinci cephesinin ise bu yollar ve vasıtalarla hangi hedefe yürüneceğinin belirlenmesi gerektiği noktalarında toplamıştır. Türkiye’de birinci kısmın üzerinde durulup hedef kısmının üzerinde durulmadığını ve tartışmaların milli eğitim hedeflerinde mesela iktisadi hedeflerin ne olması gerektiği, Türk milletinin henüz milletleşme döneminde olduğu, milliyetperverlik hislerinin geliştirilmesi gerektiği gibi noktalar üzerinde durmuştur. Hilmi Ziya Bey, milli eğitimin ne olduğunu sorusuna önce millet kavramını açıklamaya çalışarak cevap vermeye çalışmıştır. Sosyoloji ve tarihi bakımından millet kavramını ve geçirdiği aşamaları açıklayarak milletin tek başına ne sadece toprak, ne sadece dil, ne sadece geçmişe bağlanamayacağını ifade etmiş ve milliyeti bunların üstünde vatandaş milliyeti olarak ifade etmiştir. Objektif bir terbiye, dini terbiye, beynelmilel terbiye gibi kavramları uzun uzun açıklamış ve millet kavramının hala tekâmül halinde olduğunu belirtmiştir. Fuat Bey ise temelde Türk çocuğunun savaş yıllarında yaşadıklarının etkisi altında bulunduğu, dayak yediği ruhunun bunların etkisinde kaldığını vurgulayan bir örnek vermiş ve Türk çocuğunun dayağa hakarete uğramadan yetiştirilmesi gerektiğine dikkat çekmiştir. Abdülkadir Bey, milli eğitim deyince mili karakter ve adetlere sahip olunması gerektiği, ancak beynelmilel adet ve gelişmeye karşı olunmadığı, adab-ı muaşeretin milli olmayıp beynelmilel olduğu, bu nedenle herkese öğretilmesi gerektiği gibi konular üzerinde durmuştur. Başkan milli terbiyenin esas olduğunun kabul edildiğini, buna

dayanarak eğitimin usullerinin tespit edileceğini ancak bugün bunu kongrenin tespit edemeyeceğini gelecek tartışmalara vesile olunduğunu ifade ederek gündemin diğer maddelerine geçildiğini belirtmiştir. Ardından Hakkı Baha Bey söz almış milli ve asri terbiye kavramının kabul edildiğini, ancak millet kavramının ne coğrafya ne insan birliğiyle ifade edilemediğini, herkesin aynı kelimelerden aynı şeyi değil başka şeyi anladığını, herkesin aynı şeyi anlayacak şekilde eğitilmesi gerektiğini, milletin hala gelişmekte tekâmülde olduğunu belirtmiştir.

1925 kongresindeki konuşmalardan milli eğitim sistemi kurmaya çalışılırken ortaya çıkan yeni siyasi yapıya yani Türkiye Cumhuriyeti ideolojisine ve mevcut toplumsal yapının gerçekliğine göre nasıl bir milli eğitim sistemi kurulacağına dair net bir fikir olmadığı anlaşılmaktadır. Eğitimin dini veya milli olup olmaması, asri veya milli olup olmaması, millet kavramının ne olduğu gibi sorular ve Türk milletinin henüz milletleşme döneminde olduğu, millet sevgisinin yerleştirilmesi gerektiği gibi görüşlerle ifade edilen şey milli eğitime dair net bir fikrin henüz olmayışındandır. Avrupa’da Rönesans ve Reform ile başlayan, aydınlanmayla ortaya çıkan eğitimdeki değişimler şüphesiz sorgulama, felsefe, deney ve gözlemi de içermiştir. Hâlbuki Osmanlı’nın son döneminde eğitime dair yapılan yeniliklerin tarihi ise kısadır. Bu noktadan bakıldığında eğitimin çağdaşlaşması Tanzimat’la başlarken aynı dönemde Avrupa’da milliyetçilik ve milli eğitim kavramı gelişirken Osmanlı’da Türk aydınlarında milli eğitim kavramı ancak Balkan savaşlarından sonra filizlenmeye başlamıştır. Eğitim meselesi şüphesiz pedagoji, eğitim felsefesi tartışmalarını da içerdiğinden bu konudaki bilgi ve deneyim yetersiz kalmıştır. Fakat meseleye dair çabalar ve tartışmalar kesilmemiş, yoğun bir şekilde devam etmiştir ki bu tartışmalara Ali Haydar Bey raporuyla katkıda bulunmuştur.

Ali Haydar Bey’in Hayatı

Çalışmanın esasını oluşturan Ali Haydar Bey’in raporu ve tartışmalarını ele almadan önce onun hayatı hakkında kısa bir bilgi vermek faydalı olabilir. Ali Haydar 1883’te Bulgaristan’ın Kızanlık kasabasında doğmuş, babası Emin Efendi, annesi Fatma Hanımdır. Tıp öğrenimi yapmak için İstanbul’a gelmiş fakat annesini kaybetmesi üzerine Kızanlık’a geri dönmüş, Bulgar Öğretmen Okulu’na devam etmiştir. Dört yıllık eğitimden sonra Rusçuk Türk Rüştüyesinde öğretmenliğe başlamıştır. Aldığı eğitimi yeterli görmeyen Ali Haydar 1907 yılında Almanya’da Jena Üniversitesine gitmiş, Meşrutiyet’in ilanıyla Türkiye’ye gelmiş ve Türk vatandaşlığına geçmiştir. Almanya’daki pedagoji eğitimini tamamlamak üzere Osmanlı hükümeti

tarafından ödenek verilmiş ve 1910 yılında eğitimini tamamlayarak İstanbul'a dönmüştür. Selanik'te yeni açılan lisenin ders nazırlığına 1 Ekim 1910'da başlamış, ders nazırlığı kadrosu kaldırılınca 30 Mayıs 1911'de İttihat ve Terakki İdadisinde Psikoloji öğretmeni olarak görev almış, 12 Eylül 1912'de İstanbul'a dönmüştür. Balıkesir Lisesinde öğretmenlik, İzmir Lisesinde müdürlük yapmıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında Maarif Nezareti Müşavirlik Kalemi Başkâtipliği'ne atanmış, İstanbul Darülfünunu'nda ders veren Alman profesörlere asistanlık yapacak elemanlara ihtiyaç duyulunca Tecrübi Pedagoji ve Tecrübi Psikoloji dersleri veren Profesör Anschutz'un yanına verilmiştir. Aynı sırada Bezmi Alem Kız Sultanisi'nde öğretmenlik yapmıştır. Avrupa'daki öğrencilerin askerlik, devam ve başarı durumlarıyla ilgilenecek Türk Talebeleri Teftiş Heyeti'nin başına getirilince Darülfünun'dan süresiz izinli sayılmıştır. 1919 yılında yurda dönmüş, Darülfünun Etfaliyyat müderrisliği görevine başlamış, 1924 yılında Edebiyat Fakültesi Umumi Ruhیات muallimliğine atanmıştır. 1926 yılında başladığı Talim ve Terbiye Kurulu üyeliğini 12 yıl sürdürmüştür. Bu sırada Ankara'da Musiki Muallim Mektebi psikoloji öğretmenliğini yapmıştır. 1938 yılında İstanbul Çapa Kız Öğretmen Okulu öğretmenliğine başlamış, daha sonra bu okul Eğitim Enstitüsü ve Yüksek Öğretmen Okulu'na dönüştürülmüş ve 1948 yılında yaş haddinden emekliye ayrılmıştır. Çeşitli dergi ve gazetelerde eğitime dair yazdığı yazılardan başka birçok eserleri de mevcuttur²⁸.

Öğretmenlik mesleğini yaparken daha yüksek eğitim alarak kendini geliştiren ve bilgilerini uygulama ortamı bulan Ali Haydar Bey öğretmenliğin meslekleşmesinde ve onların haklarının savunulmasında önemli yeri olan öğretmen cemiyetlerinde yer almış ve fikirlerini savunmuştur. Hatta bu konudaki ilk deneyimlerini 1906'da Bulgaristan'da kurulan Muallim-i İslam Cemiyeti'nin ilk kongresinde cemiyetin sekreterliğini yaparak kazanmıştır²⁹. Cemiyetin tam adı Bulgaristan Muallimin-i İslamiye Cemiyetidir³⁰. O dönemde özerk olan Bulgaristan'da ve Balkanlarda mevcut kargaşa öğretmenlerin örgütlenme ihtiyacını getirmiş ve Ali Haydar bu konudaki tecrübesini de geliştirmeye devam etmiştir.

²⁸ Bahir Sorguç, "Ali Haydar Taner", *Cumhuriyet Dönemi Eğitimcileri*, UNESCO Türkiye Milli Komisyonu, Ankara, 1987, s. 451-463

²⁹ Binbaşıoğlu, *a.g.e.* s. 230-231.

³⁰ *Bulgaristan Muallimin-i İslamiye Cemiyeti Nizamname-i Esasisi*, Tuna Matbaasında tab' olunmuştur, Rusçuk, 1323

Ali Haydar Bey'in "Milli Terbiye" sinin İçeriği

Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile milli eğitim sistemine yönelmeye çalışılmakla birlikte bunun teorik ve pratik yönü ile ilgili tartışmalar Türkiye Muallimler Birliği'nin 1925 kongresinde ele alındığı ve bu konudaki tartışmanın sonraki yıllara sarktığı yukarıda ifade edilmişti. Sonraki 1926 yılı kongresi toplanmadan önce Muallimler Birliği Mecmuası'nda bu seneki kongrede milli terbiye meselesinin ele alınacağına dair tamim ve Ali Haydar Bey'e hazırlattırılan Milli Terbiye isimli raporun tartışılacağı bilgisi yer almıştır³¹.

Ali Haydar Bey'in raporu beş fasıldan meydana gelmiş olup 73 sayfadır. Raporun ilk fasılı milli terbiye nedir? Sorusu ve başlığı altında milli terbiyenin gayelerini fikri gaye, hissi gaye, iradi gaye olarak sınıflamıştır. Türk gençliğinin Türklüğü sevmesi için önce tanınması gerektiğini, Türklerin her bakımdan sevmeye layık olduğu fikrinin telkin edilmesi gerektiğini fikri gaye olarak açıklamıştır. Hissi gaye de ise tek başına verilen kuru bilginin yeterli olmadığı, hislerin de dikkate alınması gerektiğinin altını çizmiştir. Bununla birlikte hızla değişen duygular zararlı olduğundan milli terbiyenin en yüksek hedefi metin bir seciye/güçlü bir karakter vermektir. Kararsızlık, sebatsızlık, dalkavukluk ise güçlü karakterin zıddıdır. Sonuç olarak milli terbiye alan bir Türk genci şahsi menfaatlerini toplumsal menfaatlerin içinde görmeli, mensup olduğu cemiyete karşı sevgi ve fedakârlık hisleri beslemeli, her türlü şart altında Türk vatan ve milletin gelişmesi ve yükselmesi için daima düşünen, duyan ve işleyen samimi bir vatandaş olmalıdır şeklinde hedefleri izah etmiştir³². İkinci fasılda Türk eğitim tarihini beş başlık altında irdelemiştir. Medrese devri başlığında altı yüzyıl Osmanlı'da verilen dini terbiye ve özellikleri 6 madde olarak tasnif edilmiştir³³ ;

1-Medresenin amacı uhrevi olup dünya ve kâinat hayatına ait her şeye din gözlüğü ile bakılmıştır.

2-Medreselerde tahsil milli dil ile yapılmayıp Arapçadır, kitaplar muğlak, öğrencinin yaşına uygun değil ve ezbercidir.

3-Manadan ziyade lafa kuru söze itibar edildiğinden öğrenciler ezberlediklerini anlamamışlardır.

³¹ **Muallimler Birliği**, Muallimler Birliği 1926 Senesi Umumi Kongresi, Temmuz 1926, Sene 2, Sayı 13.

³² Ali Haydar Bey, **Milli Terbiye**, Muallimler Birliğinin 1926 Umumi Kongresinde Okunmak Üzere Hazırlanmıştır, Milli Matbaa, İstanbul, 1926, s. 3-5.

³³ Ali Haydar Bey, **a.g.e.** s. 6-9.

4-Öğrenciler için özel bir dersane olmadığı için dersler genellikle camilerde verilip, masa, sıra gibi mektep malzemesi bulunmamıştır.

5-Medrese eğitiminde öğrenciye icat kabiliyeti verilmemiş, yargılama, karşılaştırma, akla başvurma yeteneği çalıştırılmamıştır. Skolastik mahiyette, eski tedris geleneğine sıkı sıkıya bağlı olup sürekli ezber anlayışı mutaassıp bir kitle yetiştirmiştir.

6-Medresede tüm millet bireylerinin ilköğretim tahsili zorunlu tutulmamıştır. Medreselerin yanı başında ortaya çıkan bir takım müesseselerde doğru düzgün bir ilk tahsil ve milli eğitim verilmemiştir. Mahalle mektepleri çocuğu hayata değil, medreseye ve ahirete hazırlamışlardır. Son zamanlarda bazı ıslahatlarla bunlar mekteplere benzetilmeye çalışılmışlarsa da eski ruhlarını korumuşlardır.

Tanzimat Devri başlığı³⁴ altında III. Selim döneminde başlayan yenilik ihtiyacıyla yeni okullar açılmış, Tanzimat'ın ilanıyla da devlet makinesi dinin esaretinden kurtarılıp dünyevileştirilmek istenmiştir. Bununla birlikte esaslı bir inkılap yapılamamış, mahkemelerde olduğu gibi tedris ve tahsil usulünde medreseleri kaldırmaya cesaret edememiş, yeni okullar açmışlar eski ve yeni beraber devam etmiştir. Bu dönemle ilgili 6 temel özellik sıralanmıştır;

1-Yeni açılan okulların eğitimcileri medreselerden geldiği için medrese etkisi devam etmiş, ulum-ı dinîye, Arapça, Farsça gibi dersler verilmiştir.

2-Yeni okullara Türkçe Hesap, Hendese, Tarih ve Coğrafya gibi dersler konulmuşsa da bunlar muhakemeden ziyade hafızaya hitap etmiştir.

3-Arapça önemli bir mevki işgal etmekle birlikte milli lisan derslerde kullanılmaya başlanmış, 1852'de Türkçenin kuralları ve yeni bir elifba, yeni Türkçe kitaplar yazılmış, ilk pedagoğ Selim Sabit Efendi'nin kitapları mekteplerde uzun süre okutulmuştur.

4-Yeni mektep binaları yapılmış, kürsü, sıra, tahta, harita, küre gibi ders araç gereçleri bazı kimseler tarafından kıyamet alameti olarak görülse de mektebe girmeye başlamıştır.

5-Tanzimat döneminde Osmanlılık siyaseti sebebiyle milli kültür uyanmamış, ilk orta mektepler kurulmadan bir Darülfünun kurulmaya teşebbüs edilmiş, Darülfünun binasında bile Yunan mimarisi taklit edilmiştir.

³⁴ a.g.e. s. 10-14.

6-Tanzimatçıların açtığı Darümuallimin ve Darümuallimatlar başlangıçta din ve Arapça dersleriyle mamul ise de milli kültürün gelişmesi için bir başlangıç olmuş, Türk diliyle ders okutmaya muktedir kadın ve erkek muallimler yetişmiş ve ders programları yavaş yavaş ıslah olmuştur.

II. Abdülhamit'in İstibdad Devri başlığı³⁵ altında siyasetine ve memurların padişaha yaranmaya çalıştığına kısaca vurgu yaptıktan sonra eğitimde milli hislerin uyuşturulduğunu, gençlerin zihnine terakkî/ilerleme ve temeddün/medenileşme fikirlerini sokmamak için elden gelen her bir şeyin yapıldığını savunmuştur. Matbuattaki sıkı sansürü, mekteplerde doğru düzgün tarih okutulmadığı, eğitimde amacın padişaha bağlı bendeler yetiştirmek olduğu eleştirilerini yapmıştır. Bununla birlikte bazı milliyet perver adamlar yetişmiştir.

II. Meşrutiyet Devri başlığında³⁶ Tanzimat dönemiyle bir kıyaslamaya girmiştir. Tanzimatçılar ilköğretimi farklı unsurlardan oluşan imparatorluktaki her bir cemaatin kendisine bırakırken orta ve yüksek tahsili ellerine almışlardır. Bu amaçla açılmak istenilen sultaniler gerek 93 Harbi gerekse II. Abdülhamit'in siyaseti sebebiyle yaygınlaştırılamamıştır. II. Meşrutiyet Dönemi'nde tekrar Osmanlılık siyaseti sebebiyle sultaniler açılmaya çalışılmış, programlarına malumat-ı medeniye ve kavanin gibi dersler ile yabancı dil dersleri konulmuştur. İbtidailer Rüşdiye ile birleştirilerek 6 seneye çıkarılmış, programlarından Arapça ve Farsça dersleri tamamen çıkarılmıştır. Yerine musâhabât-ı ahlakıyye ve medeniyye, musiki, el işleri ve resim gibi dersler konulmuş, Darümuallimin ve Darümuallimatlardan yetişen ve dışarıdan tedarik edilen öğretmenler el işleri ve resim gibi derslerin teorik ve pratik bakımdan verilmesinde büyük hizmetler görmüşlerdir. Bu döneme kadar ezberciliğe alışan öğrenciler ilk kez tabiata, hakikate bakmak ihtiyacını duymuş, hikmethane ve kimyahaneler kurulmuş, deney ve gözlem derslere girmeye başlamıştır. Ancak savaşlar sebebiyle bu programlar başarılı olamamıştır.

Cumhuriyet Dönemi'ne³⁷ gelince savaş yıllarında düşülen karamsarlık ve kazanılan zafer vurgulandıktan sonra böyle büyük bir hadisenin milletin terbiye tarzında ve terbiye amaçlarında etkili olacağı, terbiye amaçlarının o milletin siyasi, içtimai ve iktisadi hallerinin değişimine göre belirleneceğinin altı çizilmiştir. Cumhuriyet Dönemi'nde eski mektep tarzı, aile ve mektep terbiyesinin itibarı kaybolmuş, mektebin ezberci, nazariyatçı ve hayata uymayan anlayışından herkes şikâyet ettiği için Maarif Vekâleti her sene

³⁵ a.g.e., s. 14-15.

³⁶ a.g.e., s. 15-17.

³⁷ a.g.e., s. 18-20.

ilmi heyetler davet etmiştir. Bu ilmi heyetlerin münakaşa ve kararlarından ileride müspet neticeler çıkacağını şüphesiz gören Ali Haydar medreselerin daha Tanzimat Dönemi'nde kapatılması gerektiğini, milletin gelişmesine engel olduğunu ve toplum içine nifak saçan bir softa güruhu yetiştirdiğini sert bir şekilde vurgulamıştır. Medreselerin ilgasını doğru bulan yazar ardından “fakat yıkmak kolay, yapmak zordur” sözleriyle milletin çağdaş eğitim ve öğretim ihtiyaçlarını karşılayacak yeni müesseseler kurmanın zorluğunun da farkındadır. Bu nedenle cumhuriyet idaresinin en fazla meşgul olacağı meselenin bu olduğunu, öyle bir Türkiye Cumhuriyeti terbiye sistemi yapılmalı, öyle bir tahsil makinesi kurulmalıdır ki on, on beş yıl içinde on beş yaşından yukarı fertler arasında okuma yazma bilmeyen hiçbir kimse kalmamış olsun ve alınan tahsil milli terbiyenin amaçlarına uygun ve bu muhite göre hayati olsun diyerek genel bir hedef belirlemiştir.

Tarihi kısa açıklamadan sonra üçüncü fasılda terbiyeyi mektepten ibaret görmeyerek ailede, mektepte, mektep haricinde olarak üç kısma ayırmıştır. Milliyeti, kan kardeşliğinden ziyade hars/kültür birliğine dayandıran Ali Haydar aynı memlekette yetişen, ırk ve mezhep itibarıyla farklı çocuklara verilecek milli terbiyeyi ayrı ayrı ele almış ve Türkiye Cumhuriyeti vatandaşını dörde ayırmıştır. Çalışmasının en dikkat çekici fikirleri bu kısım denilebilir³⁸.

1-Tam Türk olanlar anası babası Türk olanlar ebeveynlerinde milli şuur uyanmamışsa bir an önce konferanslar ve matbuat yoluyla bu şuurun uyanması gerekir.

2-Anası babası Türk, fakat dedelerinin kanı karışık ve kültürü tamamen veya kısmen başka olanları Türk milletine temsil etmek nispeten kolaydır. Dedesinin veya büyük anasının mesela Çerkez veya Arnavut olmasıyla övünenlere karşı efkâr-ı umumiyede lakaydi veya nefret uyandırmak ve bu gibilere devlet işlerinde hizmet ve memuriyet vermemek lazımdır.

3-Dince Müslüman fakat ırkça Türk olmayan çocukları Türkleştirmek için gayret sarf etmek gerekir. Bunlar iyi bir Müslüman olmakla beraber milliyetlerini az veya çok idrak ettikleri için milli ananelerini, adetlerini, lisanlarını ve kıyafetlerini korumakla adeta iftihar ederler. İşte bunun önüne geçmek lazımdır. Bunun için bunları:

- a)-Evde ve hariçte kendi lisanlarını kullanmaktan,
- b)-Kendi milli kıyafet ve adetlerini muhafaza etmekten,
- c)-Sırf kendi aralarında görüşmek ve izdivaç etmekten,

³⁸ a.g.e., s. 19-27.

d)-Toplu bir halde köylerde veya kasabaların mahallelerinde birleşmekten men' etmeli ve:

e)-Hiç birine ticari, iktisadi ve ictimai hayatta bir mevki' vermemeli ve devlet hizmetlerinde kullanmamalı.

f)-Müslüman olmakla beraber milliyetini muhafazada fazla ısrar edenlerden bir kaç sairelere ibret olmak üzere hudut haricine çıkarmalıdır. Memlekete yerleşmiş Türk vatandaşı Araplar, Çerkezler, Arnavutlar, Boşnaklar, Pomaklar dönmeler ve saire bu kabildendir.

4-Türk tabiiyetinde bulunup ta dince ve ırkça Türk olmayanlar Ermeniler, Rumlar, Yahudiler vesairedir. Bunları halis Türk yapabilmek hususunda hayal kurulmamalıdır diyen Ali Haydar, bunun sebebini dinlerine kuvvetle bağlı olmalarına ve asırlardan beri kilisede papazlardan ve mektepte daskallardan aldıkları telkinlere ve milliyetlerinin idrakinde olmalarına bağlamıştır. Bunları samimi bir Türk vatandaşı yapmanın bile zorluğunun altını çizer ve artık bunların sayısının fazla olmadığına şükreder. Ekonomik sebeplerle bu memlekette kalmak niyetinde olanların "hiç olmazsa zahiren Türklüğe karşı muhasım bir vaziyet almamak mecburiyetinde" olduklarını, Türklüğe karşı gösterecekleri bağlılık ve samimiyetin iyi niyetle karşılanacağını, düşmanlık gösterenlere karşı ise gerekli tedbirlerin alınacağını eklemiştir.

Osmanlı Devleti'nin yıkıntısından milli bir devlet çıkarmış olan bu kuşağın yaşadığı koşullara bakmadan Ali Haydar Bey'in fikirlerini yorumlamak sağlıklı değildir. Ali Haydar Osmanlı Devleti'nin nasıl yıkıldığını yaşayarak görmüş bir birey ve pedagog olduğunu göz önünde bulundurmak gerekir. Avrupa'da ve Osmanlı azınlıklarında milli bilincin hızla geliştiği dönemde Türklük bilincinin gelişmesi biraz daha geride kalmıştır. Ayrıca azınlıkların Osmanlı'daki zararlı faaliyetlerini görmüş, yaşamış bir kuşağın temsilcisidir. Güçlkle elde edilen bağımsızlığın ancak iyi bir eğitimle daha doğrusu iyi bir milli eğitimle verileceğini görmüş ve buna dair görüşlerini ortaya koymuştur. Yeni kurdukları devletin bağımsızlığını kiskançlıkla korumaya çalışırken milli Türk devletini korumanın yolunu Türklük şuurunun geliştirilmesinde görmüştür. Bunun için Türklük şuurunun gelişmesi gecikmiş ama kolay olanlar ya da gelişmesi az veya hiç olmayanlar olarak tasnif etmiş ve bir daha yıkılmamak için kendi görüşüne göre çözümlerini sunmuştur. Sayıları az da olsa azınlıkların bir daha zararlı faaliyetlerde bulunmasını engelleyecek tedbirler önermiştir.

Bu sınıflamadan sonra ailede verilecek terbiyenin nasıl olacağını açıklamıştır. Ailede alınan ilk fikir ve telkinlerin önemini vurgulayan yazar aile terbiyesinde ailede anlatılan masalları önemli bir terbiye aracı olarak

görmüştür. Bu nedenle masallar milli olmalıdır. Medeni milletler bu masalları toplamış, incelemiş ve çocukların anlayacağı şekle sokarak yayınlamışlardır. Almanları bu konuda örnek veren yazar, Alman masallarının artık uluslararası hale geldiğini belirtmiştir. Türk masallarının toplanmasını, incelenmesini ve yabancı Arap, Fars, Hint tesirinden kurtarılmasını istemiştir³⁹.

İnsan ve coğrafya isimlerini de milli terbiyede bir araç olarak gören Ali Haydar, Türkçe ve kulağa hoş gelen isimler kullanılmasını istemiştir. Aile tarihinin bilinmesini ve çocuklara verilmesini savunurken ölen kişinin hemen resimlerinin indirilmesini, eşyalarının fakir fukaraya verilmesini geçmişle bağın kopartılması olarak değerlendirmiş, büyük baba ve büyük anadan öteye aile tarihinin bilinmemesini eleştirmiştir. Aile şeceresinin tutulmasını, ölen kişinin bazı eşyalarının saklanıp yeni nesillere gösterilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Ev eşyasını milli terbiyede bir başka araç olarak görmüş, asri ve medeni mobilya kullanırken milli ve medeni ihtiyaçların birleştirilebileceğini savunmuştur. Masa, sandalye kullanımının yaygınlaştırılmasını isterken yerde bağdaş kurarak oturmayı bir zevksizlik olarak gördüğü gibi kamburluğa sebep olduğunu da belirtmiştir. Aynı kaplarda çatal, kaşık kullanılmasını tavsiye etmiş, evlerin süslenmesinde duvarlarda Avrupa kartpostallarının ve Arapça levhaların asılmasına karşı çıkmıştır. Milli Türk büyüklerinin, cumhurbaşkanının veya Türkiye haritasının duvarlarda asılmasını istemiştir⁴⁰.

Kıyafet konusunda medeni kıyafeti milli kıyafet olarak kabul eden Ali Haydar, milli ve mahalli kıyafetlerin etnografya müzelerinde teşhir edilmesini ve kostüm şenliklerinde giyilmesini savunmuş ve ısrarla mahalli kıyafetleri giymeyi eleştirmiş ve yasaklanmasını istemiştir. Ayrıca bahçe ve avlu aracılığıyla doğa sevgisinin çocuğa verilmesini ve temizliğe dikkat edilmesini evde terbiyenin diğer unsurları olarak görmüştür⁴¹.

Mektepte Terbiye başlığı altında mektebin yeni nesle milli terbiye vermek, neticede içtimai ve iktisadi yapısında inkılap yapmak yeteneğine sahip olduğunu vurguladıktan sonra mektepleri cinslerine, gayelerine, derecelerine göre önce üçe ayırmıştır. Sonra bunları kendi içinde sınıflamıştır. Önce cinslerine Türk diliyle Türk kültürünü veren milli mektepler, gayrimüslim cemaatler tarafından açılan ekalliyet/azınlık mektepleri, yabancı devletlere tabi şahıslar, şirketler, cemaatler tarafından açılan ve idare edilen ecnebi/yabancı mektepler olarak sınıflamıştır.

³⁹ a.g.e., s. 24.

⁴⁰ a.g.e., s. 25-26

⁴¹ a.g.e., s. 26-27.

Gayelerine göre bir meslek ve sanata hazırlamayan genel fenni ve insani bilgileri veren umumi malumat veren mektepler, belli bir meslek ve sanata hazırlayan mesleki malumat veren mektepler olarak ikiye ayırmıştır. Derecelerine göre ana, ilk ve orta mektepler olarak sınıfladıktan sonra⁴² milli terbiyeyi, milli Türk, ekalliyet ve ecnebi mekteplerinde nasıl verileceği açısından ele almıştır.

Milli Türk mektepleri programları, nizamname ve talimatnameleri doğrudan Maarif Vekâleti'ne bağlı olduğu için buralarda verilecek milli terbiyeyi nispeten kolay gören Ali Haydar, hususi Türk mekteplerini ise muallimlerini vatanperver ve milliyetperver bulmakla birlikte Maarif Vekâleti tarafından sıkı bir şekilde teftiş edilmesini ve devletin kararlarının aynen uygulanmasını savunmuştur. Ermeni, Rum ve Yahudilerin kurduğu ekalliyet mekteplerinde milli terbiye vermenin güç olduğunu, bunların çok önce Avrupa ile temasa geldiğini, Fransız İhtilali'nin etkisinde kaldığını, vaktiyle açtıkları okullarda Türk düşmanlığı ile ihtilalci bir nesil yetiştirdiklerini bu yüzden Makedonya'nın kaybedildiğinin altını çizmiştir. Tanzimatçılar ve daha önceki devlet adamları buraların kontrolünü ele alamadıkları için hataya düşmüşlerdir. Ayrıca Birinci Dünya Savaşı ve Mütareke Dönemlerinde azınlıkların yaptıklarını hatırlatarak buralarda milli terbiye vermenin zorluğunun nedenlerini izah etmiştir. Ancak Lozan'dan sonra buralarda Türk lisanı, tarihi ve coğrafyasını okutmanın zorunlu hale getirildiğini, bunların önemli gelişmeler olduğunu, ancak yine de buralarda okutacak muallimlerin vasıflarına ve derslerin içeriğine dikkat etmek gerektiğini vurgulamıştır⁴³.

Ecnebi mekteplerini memleket için bir felaket olarak gören Ali Haydar siyasi ve dini amaçlarla açılan bu mekteplerin Türklük için zararlı olduğunu bunların büyük ayrıcalık ve yardımlara sahip olduklarını amaçlarının Türk çocuklarını yetiştirmek olmadığını, gayrimüslim çocuklarını Türklük aleyhine yetiştirdiklerini, kısa vadede amaçlarına varamazlarsa bile yılmadıklarını, çalışmaya devam ettiklerini gayet açık bir şekilde izah etmiştir. Bu nedenle milli terbiye bakımından buralarda Türkçe dili, coğrafyası ve tarihi derslerinin verilmesi yeterli değildir, bunlarla mücadele edebilmek için mükemmel mektepler meydana getirmek lazımdır. Görüldüğü üzere Ali Haydar'ın bu görüşleri yine yaşadığı tarihi, siyasi koşulların bir yansıması olup zorlukla kurulan yeni Türk devletinin geleceğinin korunması tepkisidir. Bu tasniflerden sonra genel olarak

⁴² a.g.e., s. 28.

⁴³ a.g.e., s. 31-34.

mekteplerde verilecek milli terbiyenin çare ve vasıtalarına geçmiş ve düşüncelerini açıklamıştır⁴⁴;

Önce mektep programlarını ele almıştır; Mektep programları milli terbiye verecek şekilde düzenlenmeli masallar milli olmalı, Hayat Bilgisi dersi çocuğa çevresini sevdirecek şekilde, Tarih ve Coğrafya dersinde vatanın tarihi ve coğrafyası merkeze alınmalı, Malumat-ı Medeniye ve Vataniye dersleri çocuğa cemiyetin ve devletin teşkilatını, fertle devlet arasındaki ilişkileri öğretecek şekilde düzenlenmelidir. Resim ve Elishleri ve çocuk şarkıları çocuğun ruhunda şenlik yaratırken hep bir ağızdan söylenen marşlar küçük vatandaşlar arasında yardımlaşmayı artıracaktır. Sonra mektep kitaplarının önemi üzerinde daha kısa durmuştur; Ali Haydar'a göre basma kitapların yazı ve resimlerinin öğrenci üzerinde etkisi büyük olup bu kitaplar hazırlanırken daima milli terbiye ilkesi göz önünde bulundurulması gerekir özellikle tarih, coğrafya, okuma kitapları önemli araçlardır. Mektepte terbiye ve inzibat kısmında ise öğrencinin miskin, itaatçi ve boyun eğme alışkanlığı edinmesi yerine istiklal ve girişimcilik fikirlerinin verilmesini istemiştir ki bu fikirleri milli devletlerin ortaya çıktığı siyasi gelişmelerle ilgili olduğu kadar pedagoji ile de yakından ilgilidir. Ayrıca mektep binası ve müstemlatı muntazam asri medeni hayat yaşamaya alıştıracak şekilde olmalıdır. Mekteplerde kıyafet ve temizlik milli terbiye vermenin bir diğer aracı olarak görülmüştür.

Mektep haricinde köylerde milli terbiye verme başlığı altında öğretmenleri özellikle ilkokul öğretmenlerini, okul dışında çevrelerindeki yaşlılara cumhuriyeti sevdirmek ve öğretmek vazifesiyle yükümlü gören Ali Haydar, yaşlıları tahsil bakımından ikiye ayırmıştır; hiç okul görmemiş olanlar ve istibdat devrinde az çok tahsil görmüş fakat milli terbiye ve cumhuriyet terbiyesi almamış olanlar. Öğretmenin bu iki kısma davranışı farklı olmalıdır. Öncelikle hiç okul görmemiş olanlara karşı kibirli olmamalı, onlarla yiyip-içmeli, konuşmalı, dertlerini dinlemeli böylelikle güvenlerini kazandıktan sonra çeşitli fırsatlarla halka medeni ve milli fikirler telkin etmelidir. Özellikle ebeveyn ile temas etmeli, müsamere ve merasimler vasıtasıyla ebeveyn okula davet edilmelidir. Halkın cahil kısmının dinini bilmediği halde mütedeyyin olduğunu, ibadetini yaptığını, eskiden camilerin halka telkin yapmakta önemli olduğunu vurgulayan Ali Haydar artık cahil softaların buralardan çekildiği için muallimlerden buralarda yararlanılmasını tavsiye etmiştir. Vaazlarda devlet, medeniyet, sağlık bilgisinin verilebileceğini savunmuştur. Hedef olarak okur-yazarlığı artırmayı gütmüştür. Öğretmenin okur-yazar olanlarla ise fırsat buldukça görüşmesini,

⁴⁴ a.g.e., s. 34-35.

konferanslar düzenlemesini, neşriyat ve matbuat aracılığıyla telkinler yapmasını istemiştir⁴⁵.

Dördüncü fasılda Türklüğe hizmet edecek, milli terbiyeyi geliştirecek müesseselerden bahsetmiştir. Bunlar; 1-Türkiyat Enstitüsü. Darülfünun'da Türkiyâta ait kürsülerin takviyesi. 2-Milli Kütüphane. 3-Şehir Kütüphaneleri. 4-Halk Kütüphaneler ve milli kıraat salonları. 5-Milli tiyatro. Şehir tiyatroları. Sinema. 6-Milli mimarlık. 7-Ressamlık ve milli sanayi-i tezyiniyye. 8-Milli müzeler. 9-Musîkı konservatuvarı. Milli nağmeler. 10-Milli tarih encümeni. 11-Milli coğrafya enstitüsü. 12-Milli terbiye darülmesai. 13-Milli lisan. 14-Spor ve Turizm. 15-Ordu ve kışla mektebi. 16-Türk ocakları. 17-Muallim birlikleri.

Türkiyat araştırmalarının Avrupa'da 17-18. yüzyıllarda başladığını 19. yüzyılda geliştiğini anlatan Ali Haydar bunun sebeplerini izah etmiş ve genellikle Avrupa'nın siyasi ve iktisadi gelişmesine, Macarlar gibi bazı milletlerin milli geçmişlerini merak etmelerine ve bazen de sırf ilmi meraktan kaynaklanan araştırmalara bağlamıştır. Fuat Köprülü'nün gayretleriyle Darülfünun'da açılan Türkiyat Enstitüsü'nün geliştirilmesinin istemiştir⁴⁶. Milli Kütüphane kurulmasını ve Türkiye'deki mevcut eserlerin sistematik bir şekilde toplanmasını, şehir kütüphaneleri ve halk kütüphaneleri kurulmasını istemiştir. Tiyatro ve sinemayı milli terbiye için bir araç gören Ali Haydar memleketin, tarihi, coğrafi, iktisadi hayatını ilgilendiren filimler, tiyatrolar yapılmasını tavsiye etmiştir. Milli mimarlık, ressamlık ve heykeltıraşlık işlerinde yine milli süsleme ve milli konulara yer verilmesini, milli ve tarihi eserlerin teşhir edildiği müze ve etnografya müzelerinin kurulmasını, Anadolu nağmeleri ve türkülerinin toplanmasını, milli tarih encümeni ve milli coğrafya encümeni kurulmasını milli tarih ve coğrafyanın araştırılıp eserler hazırlanmasını milli terbiyenin geliştirilmesinde araç olarak görmüştür. Milli terbiye darülmesai yani enstitüsü kurulup burada çeşitli yaşlardaki çocukların bedeni ve ruhi yeteneklerinin incelenmesini, zekâsının ölçülmesini ve her bir ferdin toplum içinde hangi meslek ve işlere daha elverişli olduğunu tayin edecek incelemelerde bulunulmasını ve burada asistanlara ders ve konferanslar verilmesini istemiştir⁴⁷. Milli lisan başlığı altında dilde sadeleşmeyi savunmuş ve okullarda sadeleştirilmiş bir milli dil ile ders verilmesinin önemi üzerinde çeşitli Osmanlıca örnekler vererek durmuştur. Spor yapmayı ve çeşitli geziler düzenlemeyi, okuma yazmayı hızlandırmak için orduda askere alınan gençlere okuma yazmanın öğretilmesinin mecburi hale getirilmesini, o güne kadar faydalı hizmetlerde bulunan Türk ocaklarının

⁴⁵ a.g.e., s. 36-38.

⁴⁶ a.g.e., s. 40-41.

⁴⁷ a.g.e., s. 41-55.

milli duyguları geliştirecek faaliyetleri artırmalarını, öğretmenlerin bunlarla ilişki içinde olmasını savunmuştur⁴⁸.

Bu raporun tartışıldığı Muallimler Birliği'nin tarihi ve faaliyetleri hakkında kısa bilgi veren Ali Haydar, Birliğin faaliyetlerini arttırmasını milli terbiyenin geliştirilmesinde sonuncu araç olarak görmüş ve bundan sonra beşinci fasıla geçmiştir⁴⁹. Beşinci fasılda müteferrik meselelerde milliyet ve din başlığında özetle din birliğini ya da ittihad-ı İslam'ı milliyet birliği yerine ikame etmeye çalışmanın Balkan ve Birinci Dünya Savaşı'nda işe yaramadığının görüldüğü, Milli Mücadele'den sonra azınlıkların sayısı önemsiz derecede az kaldığı için Türkiye'nin tam milli bir devlet haline geldiği ifade edilmiştir. Yeni Türkiye devletinde herkes hürdür, istediği dine inanır, diğerine zarar vermemek şartıyla herkes inanç ve ibadetinde özgürdür. Milliyet ve insaniyet başlığı altında ise her şeyin aşırısının zararlı olduğunu, Türk milletine saygı duyan diğer milletlere saygı duyulması, düşmanlık edenlere ise gerekli karşılığın verilmesi gerektiğinin Türk gencine öğretilmesini milli terbiye bakımından önemli görmüştür. Dini, siyasi, idari ve iktisadi inkılapların ahlak üzerinde etkili olduğunu, bununla birlikte bazı şeylerin ahlaki bakımdan değişmeyeceğini örneklerle açıklamıştır. Yalancılık, dolandırıcılık, hırsızlık, ana babaya saygı, hemcinsine yardım ve şefkat, ahde vefa, namusun korunması gibi⁵⁰.

Ali Haydar sonuç kısmında Muallimler Birliği merkez heyetinin milli terbiyenin nasıl olması gerektiğine dair kendisinden bir rapor hazırlamasını istediğini, meselenin çok geniş olduğunu gördüğünü raporda bazı meselelere sadece temas ettiğini, uzun uzun açıklayamadığını, meselelerin kesin hal çarelerini göstermek cesaretinde bulunamadığını izah etmiştir. Bu nedenle ele alınan meselelerin çoğu aydınlatılmamış, uzun ve derin araştırmalara muhtaç olduğundan raporun okunması neticesinde yapılacak tartışmalardan sonra meseleler daha aydınlanacak ve halli için teklifler sunulacaktır⁵¹.

15-20 Temmuz 1926 Türkiye Muallimler Birliği Kongresi'nde Ali Haydar'ın "Milli Terbiye" Raporu Üzerine Tartışmalar

Yukarıda özetlenen Ali Haydar Bey'in Milli Terbiye isimli raporu Muallimler Birliği'nin yayın organı olan Muallimler Birliği dergisinde yayınlanmıştır⁵². 1926 yılı Türkiye Muallimler Birliği Kongresi'ni açış konuşmasında Maarif Vekili Necati Bey gündeme alınan milli terbiye

⁴⁸ a.g.e., s. 55-62.

⁴⁹ a.g.e., s. 62-68.

⁵⁰ a.g.e., s. 69-71.

⁵¹ a.g.e., s. 72.

⁵² **Muallimler Birliği**, Milli Terbiye, Nisan 1926, 1. Sene, Sayı 10.

meselesinde kongredeki herkesin görüşlerini öğrenmek istediğini belirtmiştir⁵³.

Rapor 15 Temmuz günü ikinci celsede ele alındığında Eğridir murahhası Hayreddin Bey ilk önce söz almış özetle şunları savunmuştur; milli terbiye demenin medeniyet terbiyesi ve asri terbiye demek olduğunu belirtmiştir. Öncelikle asri terbiyenin ne demek olduğunu açıklamak gerektiğini, büyük uzmanların büyük nazariyeler koyduğunu, bu nazariyeleri tetkik etmeyeceklerini, ancak kendi tecrübelerimizle, kendi tarihimizle gelecek için çizilmiş olan büyük ve yüksek bir programla yürüterek terbiyeyi tahlil edeceğini anlatmıştır. Mekteplerde tabi haklara önem verilmesi gerektiğini, çalışmanın tabi kanun olduğunu, bu kanunun ihmal edildiğini, bununla birlikte zevk ve eğlence kanununun ihmal edilmemesi ve mektep sisteminin buna göre hazırlanması gerektiğini savunmuştur. Konuşmasının devamında sadece mektebin değil aile ve cemiyet muhitinin de asrileştirilmesini, aile ile mekteplerin temas etmesini, ona göre program yapılmasını, ailede edinilen bazı fikirleri mektebin ayıklaması gerektiğini ifade etmiştir. Bunun için orta öğrenimde öğrencinin hemen okula alınmamasını, mektebe geçici bir kabul devresi önermiş ve üç ay içinde öğrenciye en basit adabı muaşeret kurallarına varıncaya kadar medeni icaplar öğretildikten sonra mektebe başlamasını savunmuştur. Konuşmasında Ali Haydar Bey'in raporuna değinmemiştir. Başkan müdahale ederek Hayreddin Bey'in konuşmasının ilmi terbiye ile ilgili olduğunu milli terbiye ile ilgili olmadığını belirtmiş ve milli terbiye ne olmalıdır demiştir. Konuşmasına devam eden Hayreddin Bey mektep ve cemiyet muhitini ıslah etme gereğini, mekteplerde milli terbiye için müsamereler, piyesler, temsiller yapılması, büyüklerin tablolarının bulunması gerektiğini, kütüphane ve müzelerde bu konudaki eserlerin okutulmasını, bunların hisleri etkileyeceğini ve milli terbiyeye yardımcı olacağını savunmuştur. Başkan konu dışına çıkılmaması gerektiği konusunda tekrar uyarı yapmış ve geçen sene kongrede söz konusu olan milli terbiyenin konuşulacağını, ellerinde bir kitap bulunduğunu hatırlatmış, milli terbiyenin nasıl olacağı, hedefinin nasıl tespit edileceğini bu çerçevede konuşulmasını istemiş⁵⁴, ardından Trabzon murahhası Reşid Bey söz almış özetle şunları söylemiştir;

Milli terbiye nedir sorusuna Ali Haydar Bey ve bazı kişilerin tarif etmeye çalıştığını ancak milli terbiyenin henüz bir tarifi yapılmadığını savunmuştur. Türk gencinin şahsi menfaatlerini içtimai menfaatlerin içinde

⁵³ Türkiye Cumhuriyeti Muallimler Birliği 1926 Senesi Umumi Kongresi Zabıtları, Ankara, 1927, s. 10.

⁵⁴ Türkiye Cumhuriyeti Muallimler Birliği 1926 Senesi Umumi Kongresi Zabıtları, s. 31-34.

görmesi, mensubu olduğu cemiyete sevgi ve fedakârlık hisleri beslemesi, Türk vatan ve milletinin gelişmesi ve yükselmesi için düşünen ve çalışan bir vatandaş olması gerekir dendiği zaman, bunun genel olarak dünya terbiyesinde kast edilen mana olduğunu ifade etmiştir. Reşit Bey'e göre bir İngiliz, bir Amerikan, bir Fransız, bir Alman terbiyesi bulunmakla birlikte hepsi asri ve pedagoji ilminin esasları üzerinde yürür, Fransız terbiyesi biraz nazari iken İngiliz terbiyesi biraz ferdidir. Bu noktadan bakınca milli terbiyenin tarif edilemediğini, tarif edebilecek büyük mürebbiler çıkmadığını, milli terbiyeden kast edilenin daha çok vatandaşlık terbiyesi olduğunu savunmuştur. Milli terbiyeyi Türk terbiyesi olarak anlayan Reşit Bey Türk terbiyesini tarif etmek için önce dokusunun araştırılmasını, sonra bir tarif yapılması gerektiğini belirtmiştir. Bu nedenle Türk terbiyesinin infiradi mi, ictimai mi, mantıki mi, nazari mi, ideal mi olduğu sorularının cevabı alındıktan sonra genel kurallara ulaşılabileceğini savunmuştur. Ona göre Türk terbiyesinde Tanzimat, Meşrutiyet ve başka tesirler olmuştur, ancak Türk terbiyesinin dokusu tahlil edildiğinde Türk'te hakiki bir fazilet ve hakka teslimiyet esas bir terbiye olarak mevcuttur. Türk milletinin büyük hadiseler ve haksızlıklar karşısında fedakârlık yaptığını, hakkı teslim ettiğini, bu unsurun Türk terbiyesinde incelenmesi gerektiğini açıklamıştır. İkinci olarak Türk terbiyesinde bireycilikten ziyade muaşeri hayat/beraber yaşamının hâkim olduğunu bu durumun dikkate alınması gerektiğini ve pedagojinin kabul ettiği terbiyeyi uygularken bu noktayı ihmal etmemek gerektiğini izah etmiştir. Bireyciliğin değil, ictimai ve muaşeri terbiyenin bulunması gerektiğini savunan Reşit Bey, Türk terbiyesinde mantık hâkim olduğunu bu unsurların terbiyede dikkate alınması gerektiğini ancak bu şekilde asri terbiyeyi milli terbiyeye uygularken nerelerde sorun meydana geleceğinin görüleceğini savunmuştur. Genel olarak milli terbiyeye dair kendi görüşlerini izah eden Reşit Bey, Ali Haydar'ın raporunda milli terbiyeyi tarif edemediğini söylemekle yetinmiştir⁵⁵.

Ardından Ünye murahhası olarak kongreye katılan Ali Haydar Bey raporuyla ilgili bakış açısını izah etmek istemiştir. Önceki konuşmacıların ifade ettiği asri ve milli terbiye kavramlarının genel laflar olduğunu, önce milli terbiye ve asri terbiyeyi izah etmek gerektiğini, Reşit Bey'in Türk terbiyesinin dokusunu izah edemediğini savunmuştur⁵⁶. Daha sonra söz alan Kudsi Bey söylemek istediklerini yazdığını belirtmiş ve bunları okumuştur. Milli terbiyenin hür terbiye, hür terbiyenin de milli terbiye olduğunu, Cumhuriyet döneminde terbiye meselesine daha çok önem verildiğini,

⁵⁵ Türkiye Cumhuriyeti Muallimler Birliği 1926 Senesi Umumi Kongresi Zabıtları, s. 35-36.

⁵⁶ Türkiye Cumhuriyeti Muallimler Birliği 1926 Senesi Umumi Kongresi Zabıtları, s. 36.

cumhuriyete kavuşulduğundan beri mekteplerde hür terbiye meselesi ile meşgul olduğunu, bunun İstiklal Harbi'nin yadigârı olduğunu savunmuştur. Avrupa ve Amerika'da bu konuyla meşgul olduğunu, milli ve hissi terbiye meselesiyle ilgili olarak önerilerini şöyle sıralamıştır;

1-Bir mektepte divan-ı haysiyet namıyla talebeler arasında bir divan-ı haysiyet teşekkül etmelidir.

2-Sınıf mümessilleri tayin edilecek ve icabında mektebin müdürü makamına geçecektir. (resmen değil hususi olarak emirler verecektir)

3-Yatakhaneler mümessili olacak.

Ali Haydar Bey'in raporuna değinmeyen Kudsi Bey'in okuduğu metne Başkan konuyla alakası olmadığı ve sadede gelmesi uyarılarını yapmıştır. Kudsi Bey, yaptığı teklifin milli terbiyenin esası olduğunu, mekteplerde farklı programlar uygulandığını savunduğu konuşmasının devamı biraz karışık olup söylediğizden bir şey anlamıyoruz sesleri ve gürültüleri yükselmiştir. Başkan, böyle yatakhane mümessilleri falan dinlemek için vaktimiz yoktur diyerek müdahale etmiş ve İshak Refet Bey'e söz hakkı vermiştir. İshak Refet Bey kısa konuşmasında özetle milli terbiyenin mahiyetini izah etmekte aciz kaldığını, büyük ilim sahiplerine sözü bırakmak gerektiğini, meselenin ikincil derecede ele alınarak lafın uzatıldığı söylemiştir. Eski terbiyenin sadık teba yetiştirdiğini, bugün ise mekteplerin hür, cumhuriyete âşık vatandaşlar yetiştirdiğini, yetiştirme işinin milli terbiye ile olacağını söyledikten sonra bugün milli terbiye meselesinde Anadolu'da henüz vahdet-i milliyenin/milli birliğin tam olarak tesis etmediğini Sünnilik, Şiilik gibi mezhep farklılıklarını, Türk olmayan Kürtler gibi bazı unsurlar bulunduğu vurgusunu yapmıştır. Milli terbiye meselesinde Türk olmayanları Türkleştirmek ve bazı ihtilafları silmek, cumhuriyete sadık ve hür vatandaşlar yetiştirmek gerektiğini ve sözü uzmanlara bıraktığını söylerken Ali Haydar Bey'in raporuna değinmemiştir⁵⁷.

Sonra Kastamonu murahhası Necati Bey söz almış özetle şunları söylemiştir; konuşulanlardan milli terbiyenin anlaşılmasının altını çizdikten sonra milli terbiye ile uğraşan arkadaşlardan bir komisyon kurulmasını bu encümenin Ali Haydar Bey'in raporunu incelemesini, bir rapor hazırlayıp bu raporun müzakere edilmesini teklif etmiştir. Ali Haydar Bey'in raporunu bazı arkadaşların okumadığını bu yüzden de bir neticeye varılamayacağını söylemiştir ki konuşmalardan anlaşılan bu olup doğru bir tespittir. Bu yönde teklifler geldiğini söyleyen Başkan münakaşanın bugün

⁵⁷ Türkiye Cumhuriyeti Muallimler Birliği 1926 Senesi Umumi Kongresi Zabıtları, s. 36-37.

açılmasının kabul edildiğini, kimsenin bir şey söylemediğini, şimdi ise bir saat geçtikten sonra başka bir şekilde müzakere kapatılırsa kongrenin uzun süre bir neticeye varamayacağını belirtmiştir. Bu nedenle görüşmeler devam ettikten sonra komisyon kurulmasını ve hem konuşmacıların sözlerinden hem de Haydar Bey'in kitabından ilham alınarak komisyonun çalışmasını teklif etmiştir⁵⁸. Teklif kabul edilmiş ve Ömer Hulusi Bey konuşmuştur. Bu konuda Birliğin ilk adımı atmasına ve ilk raporu getiren Haydar Bey'e teşekkür eden Ömer Hulusi Bey özetle önceki konuşmacıların milli terbiye ile asri terbiyeyi aynı şekilde anlamasına hayret ettiğini söylemiştir. Asri terbiye ile milli terbiyeyi birbirinden ayrı görmüş ve asri olan Türklerin de kendilerine ait bir sistem yapacaklarının altını çizdikten sonra Ali Haydar Bey'in raporunu ele almıştır. Ali Haydar Bey'in raporunun henüz bir taslak olduğunu kendisinin de söylediğini, milli terbiyeye giden yolları biraz daha derinleştirip formüle ederek açıklamasını ve zihinlerdeki belirsizliği kaldırmasını isteyerek eleştirisine başlamıştır. Ömer Hulusi Bey, Ali Haydar Bey'in raporunda Türk çocuğunun kabiliyetinin ne olduğu ve ne şekilde geliştirileceği hususunu eksik bulmuştur. Ayrıca her milletin hatta bir memlekette vilayetlerin kendine ait özellikleri dolayısıyla bir muhiti olduğu hususlarının eksikliğini ilave etmiştir⁵⁹. Ömer Hulusi Bey'in dediği gibi raporda Türk çocuğunun kabiliyetine dair bir şey yoktur ancak rapor zaten bir taslaktır. Türk çocuğunun kabiliyetinin araştırılması gibi bir fikir yeni olduğu gibi cumhuriyet henüz yeni kurulmuştur ve Osmanlı'dan gelen böyle bir bilgi birikimi de mevcut değildir.

Daha sonra Trabzon murahhası Reşit Bey tekrar konuşmuştur. Raporda milli terbiyenin tarif edilmediğini, kendi fikrini de açıkça izah edemediğini, ilmin kabul ettiği bir terbiye bulunduğunu, ancak bunun milli olması için bir takım özel vasıflar taşınması gerektiğini, bu tarife girebilmek için bir başlangıç, prensip aradığını izah etmiştir. Dini müesseselerin asırlardan beri verilen terbiye sisteminde ve ruhlarda iz bıraktığını belirten Reşit Bey bu kurumlar kaldırılmakla birlikte etkisinin devam ettiğini, bu yüzden Türk terbiyesi denildiği zaman sadece asri terbiyenin kast edilmemesi gerektiğini, medeni dünyanın terbiyesi olan asri terbiyenin içinde Türk terbiyesi bulunduğunu savunmuştur. Asri terbiyeyi milli terbiyeye tatbik ederek Türk terbiyesini geliştirirken bu noktayı dikkate almak gerektiğinin altını çizmiştir. İkincisi kanaatkâr bir toplum olunduğunu, bunun Türk kültüründe bir prensip olarak bulunduğunu ilave etmiştir. Tüm bu noktalar dikkate

⁵⁸ Türkiye Cumhuriyeti Muallimler Birliği 1926 Senesi Umumi Kongresi Zabıtları, s. 37-38.

⁵⁹ Türkiye Cumhuriyeti Muallimler Birliği 1926 Senesi Umumi Kongresi Zabıtları, s. 38-39.

aldıktan sonra milli terbiyenin belirginleşeceğini, tarif edileceğini vurgulamıştır. Kısaca Türk terbiyesini eski kurumların ruhlarda bıraktığı inançlar ve gelenekler ile iyi veya kötü bir şekilde faal veya pejmürde bir takım kudretler bulunduğu için bunların tahlil edilerek ve dikkate alınarak milli terbiyenin tarifinin yapılmasını doğru bulmuştur. Daha önceki konuşmasında olduğu gibi yine Ali Haydar Bey'in raporuna dair bir şey söylememiştir.

Ardından Edirne murahhası Sami Bey özetle şöyle konuşmuştur. Uzmanlığa ait bir mesele olduğunu kendisinin her muallim kadar terbiye bildiğini, fakat bir terbiye mualliminin bildiği kadar terbiye bilmediğini söyleyen Sami Bey bugüne kadar kendilerine dahi milli terbiye verilmediği eleştirisini yapmıştır. Bütün dünyayı meşgul eden milli terbiyenin vatansever yaptığını, düşman vatana girdiği zaman vatani sevip kurtarmaya çalıştıklarını, bu nedenle milli terbiyenin düşman gelmeden vatani sevmek fırsatını veren bir terbiye olduğunu savunmuştur. Mektepte ve mektep dışında verilecek terbiye olarak milli terbiyeyi ikiye ayırmıştır. Muallimlerin sadece mektepte çalışan unsurlar olmadığını aynı zamanda kendi çevrelerini de aydınlatma görevleri olduğunu, milli terbiyenin vatan ve cumhuriyet sevgisi vereceğini, tarih ve coğrafya kitaplarının vatan sevgisi verecek şekilde yazılmasını istemiştir. Ayrıca kütüphaneler açılması, irşad heyetleri kurulması, bu heyetlerin konferanslar vermesinin milli terbiyede önemini vurgulamış ve Ali Haydar Bey'in raporuna değinmemiştir⁶⁰.

Ardından Şarkikarahisar murahhası Muhyiddin Bey özetle şöyle konuşmuştur; kendini milli terbiye hakkında konuşacak yeterlilikte görmediğini belirtmiş ve oradaki konuşmalardan milli terbiye hakkında esaslı ve tüm mekteplerde uygulanacak bir karar veremeyeceklerinin anlaşıldığını söylemiştir. Ali Haydar Bey'in raporunun bir komisyon tarafından incelenmesi teklifini tekrar etmiştir. Daha sonra Sinop murahhası Sait Bey özetle şöyle konuşmuştur; eski terbiye anlayışının bırakılıp milli terbiye anlayışının kabul edildiğini, ancak milli terbiyenin hedeflerinin ve mahiyetinin ne olacağını anlamadığını, her milletin işlenmiş kabiliyetleri olduğunu, Türk'ün maneviyatı üzerine etkili doğu ve batıdan gelen etkiler ve başka eksiklikler bulunduğunu milli terbiye verilirken bunların göz önünde bulundurularak terbiye edilmesi gerektiğini savunmuştur. Eski yanlış alışkanlıkları kaldırmak gerektiğini, bunun zorluklarını, terbiyecilerin bunun için çok çalışması gerektiğini, Türkler arasında sanat, ticaret sahasında gelişmeler olmadığını bu eksikliklerin milli terbiye ile geliştirilip düzeltilmesi ve yapılan inkılabın takviye edilmesi

⁶⁰ Türkiye Cumhuriyeti Muallimler Birliği 1926 Senesi Umumi Kongresi Zabıtları, s. 39.

gerektiğini açıklamış fakat Ali Haydar Bey'in raporuna dair bir şey söylememiştir⁶¹.

Daha sonra Konya murahhası Osman Nuri Bey özetle şöyle konuşmuştur; terbiye âlimi olmanın başka mürebbi olmanın başka olduğunu belirtmiş, milli terbiyeyi verecek kişilerin öncelikle bu hissi kalbinde yaşaması ve buna göre davranması gerektiğini, çocuğun bu hissi çevreden ve mürebbisinden aldığını, çocuğunu içtimai hayatta mensup olduğu milletini, milliyetini, vatanını tanıtmak ve sevdirmek için sadece söz ve telkinle değil etrafındaki canlı cansız her şeyin etkili olduğunu, çocuğun kendi sosyal çevresinde teneffüs ettiği hava gibi farkına varmadan alması gerektiğini savunmuştur. Ayrıca bazı ailelerin Türklük konusunda çocuklarda milli hissi rencide edici davranışlar gösterdiklerini, çocukların bu tahribattan kurtarılması gerektiğini eklemiş ve son konuşmacı da Ali Haydar Bey'in raporuna değinmemiştir. Konuşmalar yeterli görülerek konuya son verilmiştir⁶².

20 Temmuz günü üçüncü celsede Ali Haydar Bey'in ve hakkında hazırlanan raporun tab' edilmesi, bütün muallimlere dağıtılması ve gelecek seneki kongrede görüşülmesi yönünde teklif gelmiştir. Fakat teklif kabul edilmemiş müzakereye devam edilmesi kararlaştırılmıştır.

Abdülğani Bey uzun konuşmasında özetle milli terbiyeyi tarif etmekteki yetersizliklerini, tariftin ziyade atılacak adımların önemini, çeşitli uzmanların tariflerini, milli terbiyenin Allah ve ruh gibi bilinen fakat tarif edilemeyen kavramlar olduğunu, vatan savunmasında olduğu gibi his edildiğini vurgulamıştır. Milli dilin milli terbiye üzerindeki etki ve önemini öz Türk olan Karakeçili gibi bazı aşiretlerin milli dillerini kaybetmelerini örnek olarak verdiği konuşmasında Ali Haydar Bey'in raporundaki görüşlerine benzer şekilde konuşmuştur⁶³. Sonraki celsede konuyla ilgili Karahisarısahib murahhası Nevzat Bey'in uzun bir teklifi okunmuştur. Teklifte özetle millet ve terbiye kavramlarının ayrı ayrı tarifi yapıldıktan ve aralarındaki ilişkiyi araştırdıktan sonra yapmak gerektiğini, eğitimin henüz tam anlamıyla ilim derecesine gelmediğini, meselenin zorluğunun terbiye ve millet tarifindeki ihtilaftan kaynaklandığını, bununla birlikte terbiyenin mümkün merteye mükemmel insan yetiştirmek olduğunu ifade ettikten sonra millet kavramını tarif etmiştir. Millet ortak dile, ortak duygulara, ortak düşüncelere, ortak menfaatlere, ortak inanç ve geleneklere veya bunlardan

⁶¹ Türkiye Cumhuriyeti Muallimler Birliği 1926 Senesi Umumi Kongresi Zabıtları, s. 40-41.

⁶² Türkiye Cumhuriyeti Muallimler Birliği 1926 Senesi Umumi Kongresi Zabıtları, s. 41-42.

⁶³ Türkiye Cumhuriyeti Muallimler Birliği 1926 Senesi Umumi Kongresi Zabıtları, s. 133-135.

bazılarına sahip bir toplumsal heyettir. Bunun için öncelikle bu ortak şeylerin ne olduğunun tespit ve tarif edilmeden meselenin çözülemeyeceğini belirtip şu soruları sormuştur;

1-Müşterek dilimiz ne haldedir, nasıl olmalıdır?

2-Müşterek duygularımız, düşüncelerimiz ne idi, nedir ve nasıl olmalıdır?

3-Müşterek menfaatlerimiz ne idi, şimdi nasıl olmalıdır?

4-Müşterek gayemiz ne idi, ne olmalıdır?

5-Müşterek akide ve anelerimiz nedir? Bu günkü ihtiyacımıza göre bunların hangilerinden istifade edebiliriz?

Bu soruların cevabı alındıktan sonra milli ve asri terbiye arasındaki ilişkinin ortaya çıkacağını, görüşmelerin buna göre yapılmasını, zamanın darlığı sebebiyle kongrede bunun yeterli şekilde ele alınamayacağını, bu nedenle milli terbiye ve izah edilen esaslar çerçevesinde yeni bir eser hazırlanması için yarışma açılmasını ve gelecek yıl kongrede müzakere edilmesini veya doğrudan bu hususun Maarif Vekâletinden temenni edilmesini teklif etmiştir. Teklifin kabul edilmesi ama müzakerelere devam edilmesi, teklifin kabul edilmesi ama müzakerelerin kesilmesi yönünde görüşler belirlemiştir. Teklif sonra oylanmak üzere müzakerelere devam edilmiş, Eğridir murahhası Hayreddin Bey konuşmuştur. Hayreddin Bey özetle milli ve asri terbiye kavramları üzerinde durmuş, ikisinin birleştirilmesini, aile, cemiyet, mektep çevrelerinin bu esaslara göre düzenlenmesini savunmuş, ardından müzakerelerin yeterliliğine dair teklifler gelmiş ve bu konudaki müzakerelere son verilmiş, başka konular ele alınmıştır⁶⁴.

Sonuç

Yukarıda ortaya konan bilgi ve belgelerden ortaya bazı sonuçlar çıkmaktadır. Osmanlı Devleti'nin son döneminde eğitime dair yenilikler ve görüşler olmakla birlikte bunlar Osmanlıcılık ve İslamcılık çerçevesinde meydana gelmiştir. Avrupa'da millet, milliyetçilik kavramı gelişirken Osmanlı dağılma dönemine girmiş ve bunu engellemek için Osmanlıcılık, İslamcılık politikası güdülüp eğitim buna göre şekillenmiştir. Türk aydınları ancak Balkan Savaşlarından sonra milliyet, milliyetçilik, milli eğitim kavramını ele almıştır. Bu kadar gecikmeli başlayan milli eğitim tartışması

⁶⁴ Türkiye Cumhuriyeti Muallimler Birliği 1926 Senesi Umumi Kongresi Zabıtları, s. 136-138.

ardından gelen Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele yılları sebebiyle bu konuda bilimsel çalışmalar yapılamamış, ilke ve fikirler üretilmemiştir. Fikir üretmenin yanı sıra bu ilke ve fikirler Türk toplumunda kitlesel bir uyanma ve aydınlanmayı sağlaması için yayılması gerekir ki savaş koşullarında ve bu kadar kısa sürede bu ne kadar mümkün olabilir? Tarihi koşullar fikir ve ilke üretmeye ve yaymaya müsait olmamıştır. Bu nedenle Türkiye Muallimler Birliği kongrelerinde ele alınan milli eğitim kavramı ve anlayışı dönemi itibariyle Türk tarihinde çok yenidir. Nitekim erken cumhuriyet yılları olan 1925 yılı kongresinde henüz eğitim milli mi dini mi olmalı tartışması yapılmış ve milli eğitim ilkesi kabul edilmiştir. Bu kez milli eğitimin nasıl yapılacağı söz konusu olmuş, fakat önemli bir inkılap devresinde bulunduğu için bunun bugün yapılamayacağı gelecek yıllarda yapılacağı belirtilmiştir. Gerçekten de bu kadar hızlı siyasal inkılapların yapıldığı bir dönemde eğitimi yeni siyasi yapıya göre millileştirmek ve hemen sonuç almak fikir ve uygulama bakımından mümkün değildir. Konuşmacılar bunun idrakindedirler. Nitekim bu tartışma sonraki yıla sarkmış, Muallimler Birliği 1926 yılı kongresinde okunmak ve müzakere edilmek üzere Ali Haydar Bey'e Milli Terbiye başlıklı raporu hazırlattırılmıştır, rapor kongreden önce yayınlamış ve kongrede okunacağı duyurulmuştur.

Ali Haydar Bey'in rapor olarak hazırladığı eserinde milli eğitim meselesi tarihi, coğrafi, dini ve siyasi koşullar içinde son derece genel olarak ele alındığından bunun tartışmalara bir başlangıç, bir kaynaklık etmesi amaçlandığı anlaşılmaktadır. Rapor o günün milli eğitim sistemi kurma arayışlarında yaşanmış olan acı tarihi koşulları ve kanla yeni kurulan bir devleti koruma tepkisini yansıtmıştır. Artık çok uluslu bir devlet olunmadığına göre eğitim Türk dili, kültürü, tarihi, coğrafyası, müziği, sporu, güzel sanatları vs. üzerine kurulup geliştirilecektir. Dünyadaki diğer milli devletlerde olduğu gibi kültür ve eğitim politikalarıyla ortak değerlere sahip homojen, akılcı ve çağdaş bir toplum oluşturulmak hedeflenmiştir.

Ali Haydar Bey'in genel görüşleri bu olmakla birlikte raporun 1926 kongresinde ele alınışında bazı şeyler dikkat çekmiştir. Ali Haydar Bey'in görüşleri dışında kongre konuşmalarında milli eğitime dair bir takım görüşler vardır. Ancak bu görüşlerde dikkat çeken birkaç nokta vardır. Birincisi görüşler genel olarak kişisel deneyimlere ve gördüklerine dayanmaktadır. İkincisi herkesin milli terbiyeden anladığı kişisel deneyim ve gördüklerine dayandığı için farklıdır ve genel ilkeler ortaya konamamaktadır. Üçüncüsü konuşanlar milli terbiye kavramını tanımlamakta kendilerinin de belirttiği gibi yetersiz kalmışlardır. Dördüncüsü konuşmalarda temel alınacak nokta Ali Haydar Bey'in raporu

olmasına rağmen doğrudan rapora dair bir bakış, ilave, eleştiri getirmemişlerdir. Beşincisi konuşmacıların dahi bu raporu okumadığı anlaşılmaktadır ki milli eğitim sistemi kurma arayışlarında gerek fikir gerek uygulama noktasında bulunanların üzerine konuşulacak raporu okumadan konuşmaları eğitim ordusunun içinde bulunduğu duruma dikkat çekici bir örnektir. Kongreden bu nedenlerle net sonuçlar ve ortak çözüm önerileri çıkmamış, gelecek yıllardaki çalışmalara ertelenmiştir. Bununla birlikte bu raporu ve tartışmaları her halükarda sonraki yıllar için bir bilgi ve tecrübe birikimi olarak görmek yanlış değildir. Raporun sonraki yıllara ne tür bir tartışma bıraktığına dair şimdilik herhangi bir bilgi ve belge ele geçmediği için bu konuda bir şey söylemek mümkün olmamıştır.

İlave olarak raporun sonraki yıllarda Türk eğitim sistemine uygulama veya etkileme değeri ise daha uzun ve ayrıntılı bir başka çalışmayı gerektirmesi ve çalışmanın sınırlarını aşacağı için ele alınmamıştır. Fakat başka çalışmalara bir başlangıç olması temenni edilir. Bununla birlikte bu uygulama veya etkileme değeri için şu söylenebilir. Rapordaki Türkçe, milli tarih, coğrafya vs. nin ders olarak verilmesi, azınlık ve yabancı devlet okullarında bu derslerin okutulması ve kontrol edilmesi, milli kütüphane, müze ve Türkiyat enstitüsü kurulması gibi önerilerin gerçekleşmiş olması raporun sisteme yansıdığını ilk anda düşündürebilir. Ancak bu tür fikirler ilk kez Ali Haydar Bey tarafından gündeme getirilmemiştir. Nitekim dağınık şekilde de olsa milli eğitime dair bazı görüşlere TBMM’de, basında rastlanmıştır. Şimdilik elimizdeki bilgi ve belgelere göre belki şu söylenebilir; cumhuriyet döneminde ilk kez Ali Haydar Bey milli eğitim meselesini bu kadar geniş, sistematik ve derli toplu olarak ele almış ve bazı çözüm önerileri sunmuştur.

KAYNAKÇA

Resmi Yayınlar

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, Cilt 2, İçtima Senesi 1; Devre 2, Cilt 8/1, İçtima Senesi 2; Devre 2, Cilt 10, İçtima Senesi 2; Devre 2, Cilt 11, İçtima Senesi 2; Devre 2, Cilt 13/1, İçtima Senesi 2; Devre 2, Cilt 14, İçtima Senesi 2; Devre 2, Cilt 15, İçtima Senesi 2; Devre 2, Cilt 18, İçtima Senesi 2.

Kitaplar

Akşin, Sina, **Kısa Türkiye Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009.

Akyüz, Yahya, **Türk Eğitim Tarihi M.Ö.1000-M.S.2012**, Pegem Akademi, Ankara, 2012.

Ali Haydar Bey, **Milli Terbiye**, Milli Matbaa, İstanbul, 1926.

Armaoğlu, Fahir, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999.

Aydın, M. Akif, **Türk Hukuk Tarihi**, Beta Yayınevi, İstanbul, 2001.

Binbaşoğlu, Cavit, **Başlangıçtan Günümüze Türk Eğitim Tarihi**, Anı Yayıncılık, Ankara, 2014.

Bulgaristan Muallimin-i İslamiye Cemiyeti Nizamname-i Esasisi, Tuna Matbaası, Rusçuk, 1323

Çavdar, Tevfik, **Türkiye Ekonomisinin Tarihi 1900-1960**, İmge Kitabevi, Ankara, 2003.

Ergin, Osman, **Türkiye Maarif Tarihi I-II**, Eser Matbaası, İstanbul, 1977.

Göldaş, İsmail, **Milli Kurtuluş Savaşında Öğretmenler I**, Öğretmen Dünyası Yayınları, İstanbul, 1981.

Maarif-i Umumiye Nizamnamesi 23 Şaban 1292/1875, Düstur, Defa-i Saniye.

Muallimler Cemiyet-i 1336-1920 Hey'et-i Umumiye Risalesi, 3 Kânunuevvel 1336-1920, İstanbul, Evkaf Matbaası.

Sarihan, Zeki, **Milli Mücadele'de Maarif Ordusu**, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2013.

Tezcan, Mahmut, **Eğitim Sosyolojisi**, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1985.

Türkiye Cumhuriyeti Muallimler Birliği Umumi Kongresi Zabıtları 1341, Yeni Matbaa, İstanbul, 1341.

Türkiye Cumhuriyeti Muallimler Birliği 1926 Senesi Umumi Kongresi Zabıtları, Ankara, 1927.

Makaleler

Atay, Hüseyin, "Medreselerin Islahatı", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt 25, Sayı 1, 2002, s. 181-192

Balcı, Ramazan, "Medreselerin Islahı Konusunda Sultan II. Abdülhamit'in Hazırlattığı Bir Layihanın Tahlili", **Tarih Okulu**, Sayı XII, 2012, s. 155-191.

Çilliler, Yavuz, "Modern Milliyetçilik Kuramları Açısından 19. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu Fikir Akımları", <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/17953>, 24 Haziran 2018, e.s. 17.00.

- Demir, Şerif, “Tanzimat Dönemi Eğitim Politikalarında Osmanlılık Düşüncesinin Etkisi”,
<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/esosder/article/view/5000068304/50000633>
67, 24 Haziran 1924, e.s, 18.00.
- Kazııcı, Ziya, “Alaylı”, **İslam Ansiklopedisi**, Cilt 2,TDV, s. 350.
- Ongunsu, A. H., “Abdülhamit II”, **İslam Ansiklopedisi**, Cilt 1, MEB, Eskişehir, 1997, s. 73 -80.
- Saklı, Ali Rıza, “Fransa ve Almanya’da Uluslaşma Süreci ve Ulus Bilincinin Oluşumu”,
<https://www.akademikbakis.org/eskisine/32/12.pdf>, 24 Haziran 2018, e.s. 19.00.
- Sorguç, Bahir, Ali Haydar Taner, **Cumhuriyet Dönemi Eğitimcileri**, UNESCO Türkiye Milli Komisyonu, Ankara, 1987, s. 451-463.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, “Alay”, **İslam Ansiklopedisi**, Cilt 1, MEB, Ankara, s. 293-294.
- Yanardağ, Ayşe, “Milli Mücadele’de Milli Eğitim Sistemi Kurma Tartışmaları ve Tevhid-i Tedrisat’a Gidiş”,
<http://www.edusbed.com/Dusbed/ArchiveIssues/PDF/2feb6a21-a538-e811-80f7-005056b0673e>

Sürelî Yayınlar

- Hâkimiyet-i Milliye 8 Temmuz 1920, 21 Temmuz 1921, 9 Mayıs 1921, 30 Kasım 1923, 24 Ağustos 1924, 28 Ağustos 1924.
- Mihrab 15 Ocak 1924, 1 Şubat 1924.
- Muallimler Mecmuası Mart 1924, Nisan 1926.
- Muallimler Birliği Temmuz 1926.
- Sebilürreşat 1 Ocak 1924, 29 Mayıs 1924, 12 Haziran 1924.
- Tevhid-i Efkâr 4 Eylül 1924.
- Türkiye Edebiyat Mecmuası 11 Şubat 1924.